

ԵՐԿՐԱԳՈՒՆՏ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԳԷՍ

ԱՄՍԵԱՅ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԱԺԻԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

ՏՆՈՐԷՆ-ԽՄԲԱԳՐԱԳԵՏ

ԵՂԻԱ ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՆՈՅԵՄԲԵՐ 1884

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հայկական հեռագիրք.....	ՍՈՒՔԻՍՍ Վ. ՊԱՐՈՆԵԱՆ
Ալվաղի ծախք (Lors Vaugry).....	ՔԱԴԷՈՍ ԿԷԶԻՐԵԱՆ
Պատմ. Ռուսաց վաճառակ (Գերեր) Թարգ....	ՄԱՐԿՈՍ ԱՂԱԲԵԳԵԱՆՅ
Մանկավարժական, բն. Դասխարակոյրիւն ...	ՄԻՀՐԱՆ ՏԱՄԱՏԵԱՆ
Դիւսական, Տարուիականքիւն	Ն. ՏԱՂԱՎԱՐԵԱՆ
Լեզուաբանական, Թուրք լեզու	ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՊԱԼՔՔԵԱՆ
Վիգական, Սիրանոյ, Յառաջաբան.....	ՍՐԲՈՒՀԻ ՏԻՒՍԱՐ
Բանաստեղծական, Առաջաբանք ունի	ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՍԵԹԵԱՆ
Հնախօսական, Հմիւրնա.....	ԱՐՄԷՆ ԼՈՒՍԻՆԵԱՆ
Սրբունի Լուսիկ (Պանդա Լուսիկ) Թարգմ....	ՄԻՀՐԱՆ ՏԱՄԱՏԵԱՆ
Նեքստ Վարժապետեան Ուսումնարան.....	ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ.
Պարոն Հրանտ Աւանուր.....	"
Աւանտարիւն եւ Միութիւն.....	"

Կ. ՊՈՒԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Դ. ՊԱՂՏԱՏԻՆԱՆ

(ԱՐԱՄԵԱՆ)

1884

ՆՈՐԱՏԻՊ ՄԱՏԵԱՆՔ

ՀԱՄՈՎ.—ՀՈՏՈՎ. — Երկասիրեց Գ. Վ. Սրուանձտեանց :
Մամլոյ տակ կը գտնուի Թորոս Աղբարին Բ. Հատորն :

ՈՒԼՆԻՍ. ԿՍՄ ԶԵՅԹՈՒՆ. — Նկարագիր տեղական. կեն-
սական, բանասիրական. — Գրեց Յ. Յ. Ալլանգէրտեան :

ԳՐԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ՏԵՍԱԿԱՆ ԵՒ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ. —
Նոր դրոշմեր. Ման Ա. ՈՃ, Հանդերձ բառագիտական
և մասնարգական վարժութեամբք. Երկու հատոր, հանդերձ
բանալիով. յորինեաց Միհրան Պ. Ասրանագեան, ուսուցիչ
Հայկական յեզուի և զրագիտութեան. Տպագրութիւն Պաղ-
տատեան (Արամեան). Գին երեք հատորին 33 դանեկան :

ԲԵՐԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ ՀԵԼԼԵՆԱԿԱՆ ԱՐԳԻ ԼԵԶՈՒԻ. —
Բաժանեալ ի յիսուն և հինգ դասս, յորինեալ բոս նորա-
գոյն դրութեան ի պէտս Հայկազն ուսանողաց ի Տիմիդ-
րիոս Զօրագեանէ. Տպագրութիւն Պաղտատեան. գին դ՛. 10 :

ՆԿԱՐԱԳՐԱԿԱՆ ՈՒՂԵԻՈՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՀԱՅՏԱՐՆԱԿ ԳԱԻԱՌՍ
Ման Ա. — Տեղագրեց Մանուէլ Միրախորեան :

ԻՐԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ կամ տղոց աչքն ու ականջը կրթելու ե-
ղանակ, Ազատ թարգմանութիւն Մ. Մամուրեան: Գին 6 դր:

ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱՐԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ. — Բ. տպագրու-
թիւն, հոխացեալ կարեւոր յաւերժածովք ի պէտս ազգային
վարժարանաց, ի Ն. Տիւզէնճեանէ :

ԿՈՒՆԵԷԹ—ԻԻԼ—ԼՈՒՂԱԹ. — Բառագիրք Ֆռանտա-
թուրք. Հեղինակը Մէհմէտ Շիրքի եւ Միրայէլ Աշճեան.
Պաշտօնատարք Հանրային Կրթութեան Նախարարութեան
Տէր եւ հրատարակիչ Գարեգին Պաղտատեան :

Հրատարակուեցաւ Բ. Հատորին 7 Նոյ. տետրն. — Բաժա-
նորդագրութեան տեղն է Արամեան տպարան. Բաժանոր-
դագինն է 1 Օսմանեան ոսկի: Ա. Հատորը կապուած կը
վաճառուի բոլոր Օսմանցի դրամատաւաց քով:

ԵՐԿՐԱԳՈՒՆՏ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍ

ԱՄՍԵԱՅ

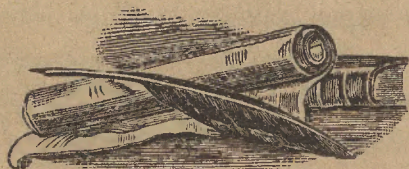
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԱՍԻԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

ՏՆՕՐԷՆ-ԽՄԲԱԳՐԱԳԵՏ

ԵՂԻԱ ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՆՈՅԵՄԲԵՐ 1884

Կ. ՊՈԼԻՒՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Գ. ՊԱՂՏՅԱՏԼԵԱՆ

(ԱՐԱՄԵԱՆ)

—
1884

STUDY

THE HISTORY OF THE

REVOLUTION

OF THE UNITED STATES

AND

THEir CONSTITUTION

AND

THEIR HISTORY

BY

JOHN W. FULTON

1840

ՅԲԱՐԱԳՈՒՆՏ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԳԷՍ ԱՄՍԵԱՅ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԳԻՐՔ

Է. Մեսրոպը միջամուխ ի գործ.—Հետաքրքրագոյն պիտի լինի մեզ այսուհետեւ պատմութիւնս, Մեծարդոյ ունկնդիրք. քանզի ոչ միայն կը մտնեմք ահա նորա բընիկ սահմանաց մէջ ուր կը սպասեմք լսել զՄեսրոպայ աշխատութեան իրական և ստոյգ պարագաներն, որք իրաւունք իմն տուին զՀայկական ոյրութենան Մեսրոպընաւն անուանել, այլ նաեւ անակնունելի թերեւս խընդրոց և վիճից պիտի պատահիմք, որք նոր լոյս պիտի տան պատմութեանս: Ծանր, այո՛, վիճից և խնդրոց պիտի պատահիմք. քանզի արդարեւ ըստ երեւութին, երեք Պատմիչքն, զորս մեզ առաջնորդս ընտրած եմք, կը պառակտին իրարմէ, և մերթ եւս անիմանալիս մեզ կը բարբառին: Որպէս զի այսպիսի պարագայի մը մէջ՝ չմոլորին նաեւ մեր քայլերը, ինչպէս կը տեսնեմք որ մուրեցան և կերպ կերպ անհեթեթ կարծեաց մէջ ընկան մեր նախորդ բանասէրք, և զկնճռոտ խնդիրն առաւել եւս չկնճռելու համար, պէտք է որ զգուշաւոր ճանապարհ մեզ ընտրեմք՝ հանդարտաբայլս ընթանալով: Սկսիմք ու-

րեմն այն կէտէն ուր հասուցինք զմեր պատմութիւնն յառաջ վարել, բայց փոխանակ զերիս պատմիչոն ի միասին ձուլելու, ինչպէս ըրինք մինչեւ ցարդ, այժմ՝ պէտք է որ առանձին առանձին խօսիլ տամք իւրութեանց յարոյց, նաեւ ըստ ընդհանուր և զլխաւոր պարագայիցն, և յետոյ ուրեմն մտնեմք ի մանրամասնութեանցն հետազոտութիւնս:

Ա. Ղազար Փարպեցի. — Թէպէտ քան զմիւս երկուսն կրտսեր է սա ժամանակաւ, բայց որովհետեւ զՄեսրոբայ աշխատութիւնն պարզ և ամենամիտի ձեւով կը պատմէ, լուծեամբ անցնելով՝ մանր պարագօներէ, որով և խնդիրներ յարուցանելու առիթ չտար, և մեր որ զխնդիրներն յետս ձգել կ'ուզեմք, ի սմանէ նախ ըսկըսանիլն ի դէպ կը թուի մեզ:

Դանիէլեան նկարագիրքն, կ'ըսէ ուրեմն Փարպեցիս, երբ Մեսրոբեանց ձեռքն հասան, « երանելին Մաշթոյ « (Մեսրովբ) ձեռն ի գործ արկանէր յերկրել » զնոսա, այսինքն՝ ըստ մեր արդի լեզուի կարգադրել և կատարելագործել: Եւ այս բանիս գլխաւոր ուղեցոյց և խորհրդական կը լինէր իրեն մէկ կողմէն Մեծն Սահակ Պարթեւ՝ քաջահնչող և քաջամուտ յունադէտն, և միւս կողմէն չորս քահանայքն՝ զորս իբրեւ « օգնականս » տուաւ Մեսրովբայ Հայրապետն սուրբ, որոց անուանքն էին, կ'ըսէ, Յովհան Եկեղեցացի, Յովսէփ Պաղնացի, Տէր Խորենացի և Մուշէ Տարօնացի: Սոցա օգնականութեամբ ուրեմն « կարգէր Մեսրովբ զգիր (1) « գրենոյն հայերէն » նի » (էջ 41—42) : (2)

(1) Չերկբայելի բառդ եթէ ոչ դիր (ինչպէս փոքր ինչ յառաջ, յէջ 41, ըսած է կարգադրութիւն գրենոյն), թերեւս ընթերցելի է գիրս, ինչպէս տեսանի այդպիսի ինչ ալլուր:

(2) Անդրադարձան անտարակոյս, որք հմուտքն են Փար-

Բ. Կորիւն. — Ըստ Կորիւնոյ՝ Մեսրոպեանք Դանիէլեան նշանագրոց անկատարութեան առջեւ, դարձեալ

պեցեոյն բնագրին, որ այս մեր՝ յանուն Փարպեցւոյ՝ յառաջ բերած ամիսփ պատմութեանս մէջ զանց ըրած եմք երկայն եւ ոչ աննշան հատուածոյ մը իմաստը, յորում ուղեւորութիւն ինչ կը տաամուրի վՄեսրոբայ ի Միջագետս։ Զանցառութիւնս ոչ է յանմագրութենէ։ Աներկբայելի է մեզ որ այդ հատուածը, — որ կը սկսի « քայց տեղեկացեալ գիտացին ... եւ կ'աւարտի « սխղորայից հեղեկացոյն » (էջ 39—41), — անհարազատ է եւ եկամուտ, առնուած ի Խորենացւոյն Պատմութեան գրքէն բառ առ բառ ընդօրինակութեամբ (Գ. ԾԳ.—ԾԴ)։ Փարպեցւոյն գրոց մի ձեռագիր օրինակ միայն գիտեմք, որոյ վերայէն եղած են վեներական կրկին աղագրութիւնքն ի 1795 եւ 1875. այս միակ օրինակը, որ շատ ազաւորագրութիւններ ունի, զայդ հատուածն ալ ունի այդպէս. ուստի չեմք կորուզ ի գրչագրաց զիւր անհարազատութիւնն ստուգել։ Ուստի ինչպէս տաղաքողք, նոյնպէս եւ ամենայն գիտունք մինչեւ ցարդ ամենեւին տարակոյս հանած չեն զայնմանէ. նա մանաւանդ Խորենացւոյն վեներական խաղական թարգմանութիւնն, — որոյ առաջնորդ եղած էր Գարրիէլ Վարդ. Այվազովսքի, — ի Յաւանդարանին (էջ ԺԵ Տար. 1841) զայս հատուածն իբր աղացոյց ի մէջ կը բերէ թէ քանի համաձայնութիւն ունէին յիւրեանս երկու պատմիչքդ Խորենացի եւ Փարպեցի։ Բայց զայդ ըսող գիտնականն, ինչպէս շատ տեղ, նաեւ աստ հաւատարմօր հետեւող է կործեաց Զամէնանի եւ ինճիճեանի, որք միւս եւս զարմանալի կործիտ ունեցած են զՓարպեցւոյն թէ բնաւ տեսած չէ զԽորենացւոյ Պատմութեան գիրքը. ուստի եւ զայս կործիտ անաղարտելի պահելու համար գողցես՝ հարկ կը համարին այդ հատուածոյն վերայ ձրի ենթադրութիւն ինչ երեւակայել. այն թէ եթէ՝ Խորենացի եւ եթէ՝ Փարպեցի զայդ հատուածը գտած եւ հաւատարմօր ընդօրինակելով հանած են արքունի գիւանաց յիշատակագրութենէ մը։ Եթէ արդարեւ կայր այդպիսի յիշատակագրութիւն ինչ, անշուշտ համարելու եմք որ ագոր հեղինակն կամ՝ շարագրող

հոգոյ մէջ կ'ընկնեն. և ժամանակ մը այդ բանին վերայ կ'աշխատէին. յետոյ Մեարտիբընդ առնլով զիւր աշակեր-

ինքն խորենացին եղած ըլլայ, — այնքան յիշեալ հատուածդ զխորենացւոյն յատուկ ոճն եւ զգոյն եւ զլեզուն ունի: — Բայց աներկբայ եմք որ այդ երկու գիտնականքդ զայդ ենթադրութիւնն փոքր ինչ երկմտութեամբ առաջարկած կը լինէին, եթէ իւրեանց ուշադրութենէն վրիպեցուցած չէին որ այդ յիշեալ հատուածոյն ի գլուխն կը գտնուի քառատողեան փոքրիկ պատասիկ մի եւս, — սկսելով « իսկ արփայիկն Հաշոց ... եւ աւարտելով ուրախ շինեին » (էջ 39), — որոյ նմանն ճիշդ նոյնպէս բառ առ բառ կ'ընթեռնուիք ի Կորինոյ Պատմութեանն (էջ 9): Զայս կրկին նմանողութիւնս տեսնելով ի մի եւ նոյն տեղւոյ առ իրեարս կցուած, կը մնայ այլ եւս տեղի երկբայութեան որ այդ հատուածքն տեւի մուրօղութիւնք են կամ քաղուածք ի գրոց երկուց մատենագրացն, քան թէ ի դիւանական դարաններէ: = Եթէ այդպէս ուրեմն ի Կորինոյ եւ ի խորենացւոյ մատենից ընդօրինակեալ են կըրկին հատուածքդ, ներելի՛ է արդեօք կարծել որ զայդ մուրօղութիւնն ինքն փարպեցին կատարած ըլլայ: — Արդարեւ կը նշմարեմք ի տեղիս տեղիս որ փարպեցիդ խուսած չէ մանրիկ ընդօրինակութիւններ կամ հետեւողութիւններ ընել բառերու եւ իմաստներու ի խորենացւոյն մատենէն. բայց եւ կը նկատեմք նոյնպէս որ զայդ ընդօրինակութիւնսն փոքր ի շատէ այլայլելով իմն կատարած է, բառերուն զարքն եւ շարադրութեան զձեւն յիւր բնիկ եւ յատուկ ոճն վերածելով, — պարագայ՝ զոր չեմք տեսներ ամենեւին այս երկայն հատուածոց մէջ: Թողումք զայլսն, սպասելու էինք տեսնել որ գոնէ զՄենարովք անունն ի Մաշթոց փոխած լինէր, որոց առաջինն խորենացւոյն յորջորջումն է, եւ երկրորդն՝ ինչպէս Կորինոյ, նոյնպէս եւ փարպեցւոյն: — Եթէ իրօք փարպեցին ինքն իւր ձեռքդ զայդ փոխառութիւնն կատարած լինէր, արդարեւ զարմացման արժանի էր, որ զխորենական հատուածն յետ գամ մի սգջ եւ կատարեալ ընդօրինակելու, իսկ եւ իսկ սուղ ինչ զկնի երկրորդ փոխառութիւն մի եւս դարձեալ ի նմին հատուածոյ, — ինչպէս կը վկայէ առաջի-

տաց խումբն ե զօգնական քահանայսն, — յորոց զերկու-
ցրն միայն զանուանս կը տեսնեմք ի սմա ի նշանակելու-

կայ խօսքն. « Որոց (այսինքն վերոյիշեալ չորեցունց քահա-
« նայից) օգնելով՝ զօրէր երանելին Մաշթոց հանդիպեցու-
« ցանէլ զհայերէն արարայսն ըստ կարգման սիլովքայիցն
« Յունաց, ստէպ հարցմամբ եւ ուսանելով ի սուրբ կաթո-
« ղիկոսէն Սահակայ զաթութայիցն դազափար՝ ըստ անապ-
« րախոսեան Յունին. » (էջ 41—42), — ուր ենթադրեալ
բառիդ այդ վերոյիշեալ իյրենեան հատուածոյն մէջ արդէն
գործածուած են փոքր ինչ յառաջ, այն է. « փոխադրելով
զհայերէն արարայսն ըստ անապրախոսեան սիլովքայիցն Հել-
լենացոց »: (Փարպ. էջ 41): — Աստանօր կտրտամիտ քըն-
նադատ մը ի յառաջագունէս պիտի գուշակէր անշուշտ որ
այսպէս ի մի եւ նոյն հատուածոյ կրկնակի՝ ընդօրինակութիւն
եւ մտրողութիւն կատարուելով՝ պատմութեան կարգաբա-
նութիւնը խանգարուած, եւ իմաստից պարզութիւնն եւ մի-
ութիւնն. — կայ ու կայ, այդպէս իսկ եղած է. եւ մասնա-
ւանդ թէ ոչ միայն խանգարուած է ի տեղւոյդ Փարպեցոյն
խօսից բնական կարգը այդ երկայն հատուածոյն անյարմար
ներմուծմամբն, այլ եւ որ մեծն է՝ յայտնի մեղանշուած
է նշանաւոր գազափարի մը դէմ՝ որ յատուկ է եւ հոգին
իսկ Փարպեցոյն զնշանագրաց գիւտոյն պատմութեանն. որ
այն է թէ՝ Մեսրոբայ գործն « դիւրահնար ճանապարհաւ »
հանդարտիկ եւ անվրդով կատարուած է, եւ բաց ի Սահակ-
եանց՝ այլ օտար միջամտութիւն եղած չէ բնաւ՝ ոչ երկրա-
յին եւ ոչ երկնային, — մինչդեռ եկամուտ հատուածն զհա-
կառակն դոգմէս կը սրտմէ, որով եւ Փարպեցին ինքն իւր
բանից հակառակարտն ձեւացած է այդ քանի մը կցկտուր
չըբրուն մէջ եթէ ոք ուշադրութեամբ ընթեռնու: Այլ ու-
րեմն բառնամբ ի բաց անգամ մի գիրկատանադ, եւ կը
տեսնեմք իսկ եւ իսկ թէ քանի գեղեցիկս եւ յարմարաւորս
աւ իրեարս կը կցեն պատմիդ նախորդ եւ հետեւորդ բռնի
հերձեալ բանքն (էջ 59 եւ 40): — Ուրեմն բացարձակապէս
հերքելով թէ այդ օտար երկու հատուածքդ ոչ Փարպեցոյն
են եւ ոչ ի Փարպեցոյն փոխառեալ, բնաւ անկասկած եմք

ցըդ ի Փարպեյոյդին, ղեկեղեցացւոյն, կ'ըսեմ, և զՊաղ-
նացւոյն, (3) — կ'իջնէ « ի միջնագետու Արամի » այսինքն՝ Ա-

որ ի յետնոց յաւելուածք են. բայց թէ ինչպէս այս կարելի է
լինել, հնագիտի մը զիւրին է մեկնել զայն. բանասէր ոք
իրբեւ ծանօթութիւն՝ զհատուածսդ Փարպեցւոյն ձեռագիր
օրինակի մը լուսանցքին վերայ դրած է, եւ յետագայ օրինա-
կողք զայնս՝ իբր մատենագրին հարազատ բռնք՝ ի ներքս ի
բնագիրն ազուցած են: Եւ այս ի հին գրչագրութեան յա-
ճախակի սլառահեալ դէպք մի է (*):

(3) Ուրիշ առթի թողլով յերկարագոյնս խօսիլ, համառո-
տիւ աստ կ'ուզեմք սչ փոքր վրիպակ մի ուղղել զմեր աղ-
գային մատենագրական սլառմէաց, որք զայս երկու անձինս
— զՅոհան Եկեղեցացի եւ զՅովսէփ Պաղնացի՝ ի կօրիւնոյ
յիշեալ աստ, ինչպէս նաեւ զՏէր Խորձենացի եւ զՄուշէ Տարօ-
նացի ի Փարպեցւոյն յիշեալ ի վեր անդր, — « առաջին աշա-

(*) Իբեւ շօշափելի օրինակ այս դէպքիս՝ յիշեմք ասանօր զմին, ո-
րում հանդիպած եմ գրիսանական Մուսէրնին գնայերէն գրչագիրն ցան-
կելոյս ասն: Անդ Մուսէրնն ինն հաս Աւեսարան գրչագիր ունի զանա-
զան դարերու մէջ գրուած: Զոստա ժամանակագրական կարգաւ դասա-
ւորելով դիտեցի որ Մարկոսի աւեսարանին առաջին քան խօսքին մէջ
« Սկիզբն Աւեսարանի Յիսուսի Քրիստոսի », որչառչ Աստուծոյ բառերը (որ
երկբայական բառեր կը համարուին, եւ հին Թարգմանութեանց եւ զր-
չագրաց ոմանք ունին զայս եւ ոմանք ոչ), առաջին երեք հին երկաթա-
գիր ձեռագիրները չունին ամենեւին. իսկ յաջորդ երկուքն, որ ժԴ դա-
րու են, լուսանցքին մէջ գրուած ունին. իսկ միւս մնացածները, որոց
հնագոյն ժԴ դարու է, զայդ երկու բառերը ի ներքս ի քնագիրն ազու-
ցած են: Զայն ճշմարտեցի միւս գրասանց մէջ եւս աս յենգղիա. Յայսմ
մասին Վենեսկեան Միսիթարեանց գրասան գրչագրաց քննութիւնն քած չեմ.
բայց չեմ երկբայի որ եւ անդ սոյն երեւոյթն պիտի հաստատուի. միայն
զարմանքս այս է որ մեր Աստուածաշունչ մասենի Զոհրապեան սպագրու-
թիւնն ի 1805, ուր ծանօթաբանութեանց մէջ ամենեւին ակնարկութիւն
մը չընեւով, զայդ երկու որչառչ Աստուծոյ բառերը ազուցած է ի քնագի-
րն, որում հետեւած է նաեւ վերջին Վենեսկի 1862ի սպագրութիւնն:
Dr. Tragelles որ քննական սպագրութիւն մի հրատարակած է Յունարէն
Նոր Կտակարանի ի 1872, զԶոհրապեան սպագրութիւնն խորհրդակցելով
կը վրիպի եւ զհայ Թարգմանութիւնն դասաւորելով այնոնց հետ որ զայդ եր-
կու բառից ընթերցուածն ունին. — զնոյն կը վրիպի եւ Dr. Tischendorf
իւր Լիպսիոյ սպագրութեան մէջ յամին 1867:

տորոյ, և անդ մեծապատիւ հիւրընկալուելէն ետեւ Եղեւիոյ Բաբելաս (ըստ Ասորոց՝ Բարուլաս) եպիսկոպոսէն, և Ամդայ Ակակիու եպիսկոպոսէն, զիւր աշակերտսն յերկուս դասս կը բաժանէ, և անդ Էղեւիոյ դպրոցած մէջ՝ զմին յուսուժն Ասորերէնի, և զմիւսն

կերտս » կոչելով կը խառնեն՝ իբրեւ աշակերտակիցս՝ ընդ խմբին Ղեւոնդու երիցու, եւ Եզնկայ եւ Կորիւնույ, եւն. (Տէս ի Պատ. Հայ Գարութեան, Հտ. Ա. էջ Գ. եւ այլն, ուր զարմանալի է տեսնել ի վերջինսն նաեւ զանեւնն Գնիթ եպիսկոպոս Դերջանու, զոր գէթ չէ համարձակած յիշել Չամչեանն ի Պատ. Հյ. Ա. էջ 535—541): Այդ չորեքեանդ, զորս ի միասին իբր հաւասարակիցս կը թուէ Փարպեցին (էջ 44) ոչ միայն այդ յետնոց դասուն խմբէն չէին, այլ նաեւ վաղու եւս քահանայացեալք՝ կը վարժապետէին իսկ նոցա իբր դարձակիցք Մեսրոբայ:

Բայց թէ Կորիւն տեղ մը (էջ 10) զնոսա « աշակերտս » կոչէ, յորմէ կ'առնու եւ Խորենացի անուանել նոյնպէս (Գ. ԾԳ. էջ 498), զայդ ընդարձակ մոռք առնլոյ եմք, յորմէ հետէ նոյն ինքն Կորիւն զնոսա յառաջագոյն « օգնականս » եւ « հաւասարս » կոչած է: Արդէն ժամանակագրութիւն, եւ պատմութեան կարգն, ինչպէս տեսանք մինչեւ ցարդ, ժամանակ չթողուր որ զնոսա իրօք աշակերտս համարիմք Մեսրոբայ, որ դեռ նոր սկսած էր իւր դպրոցական գործոց, եւ նոր զ« վարդապետ » անուան իսկ ժառանգած: Ահա եւ նոքին իսկ որք զնոսա « առաջին աշակերտս » կ'անուանեն, Սահակայ կ'ընծայեն անոնց աշակերտութիւնը, որով չեն մընար ըստ ինքեան հաւատարիմ, (եթէ այնքան խիստք են) Կորիւնոյ իսկ բանիցն, որ « աշակերտս իւր » այսինքն Մեսրոբայ՝ կոչած է: — Մեք այդ շփոթութեանց պատճառ ոչ այլ ինչ կը նկատեմք, բայց զայն թիւր գաղափարն, որ Հայկական մատենագրութիւնը ի Սահակայ եւ ի Մեսրոբայ սկսու, իբր թէ ադոցմէ առաջ Հայկական ընտիր լեզուն եւ ոչ անոր մշակութիւնը չկայր ուրեք: Բայց զայսմանէ սխալ ունենալմք առիթս եւ այլուր ընդարձակօրէն խօսելու:

Յունարէն լեզուի՝ զետեղելէն վերջը , (4) ինքն կը դառնայր իւր ձեռնարկեալ գործոյն . և ուր ուրեմն « յետ բազում աշխատութեանց » համբերելոյ , « յամենաշնորհողէն Աստուծոյ » կ'ընդունի « զնշանագիրս հայերէն լեզուի » : Այս որ կ'ըլլայ , թողլով զեզեսիա , իւր աշակերտօքն և օգնականօք կ'անցնի ի Սամուսատ քաղաք ուր Հռոմանոս ոմն Յոյն ճարտար գրիչ մի կայր , և նորա օգնութեամբն « զամենայն ընտրութիւնս նշանագրացն յօրինէ » :

ՍՈՒՔԻՍՍ Վ. ՊԱՐՈՆԵԱՆ

(4) Անտեղի է ինճիճեանի կարծիքն թէ Մեսրոպը անդլեզեսիա՝ իւր աշակերտաց համար յատուկ դպրոց մը բացաւ , եւ զայն Հայկական « առաջին դպրոց » անուանելէ՝ զինի գիւտոյ դրոյն (Հնախ . Գ . էջ 82) : Մեսրոբայ ըրածն ոչ այլ ինչ էր , բայց զիւր աշակերտոն տեղացի բարձրագոյն դպրոցաց մէջ մտցունել , եւ փոքր ինչ ժամանակուան կրթութեամբ՝ զիւրեանց արդէն ի Հայս ստացած ուսումն կատարելագործել , — սովորութիւն մը որ արդէն կայր ի դարուն , եւ եղած է միշտ , եւ կը լինի իսկ մինչեւ ցարդ : Եւ յայտնի է այս նախ այնու , որ տարիէ մը աւելի չտեւեց այդ , — ինչպէս կը ցուցնէ Կորիւնոյ ժամանակագրութիւնը , — եւ թէ այն սլարաբայէն , որ երբ հարկ եղեւ Մեսրոբայ անցնիլ ի Սամուսատ , զիւրաւ անդր փոխադրեց նաեւ զաշակերտոն : Իսկ զիտեղու կէտ մի է որ ոչ ամենայն աշակերտաց զերկուս լեզուսն միանգամայն ուսուցած կ'երեւի . այլ ոմանց միայն զՅոյնն , եւ այլոց զԱսորին : Այս պիտի լինի անշուշտ պատճառ , որ չատ հին յունական մատենագրութիւնը ի Հայ լեզու թարգմանուած կը տեսնեմք ի մեզ ի թարգմանչաց դարու՝ Ասորի թարգմանութեանց վերայէն՝ փոխանակ Յոյն բնագրին , քանցի ոչ ամենեքին ուսած էին զՅոյն լեզուն : Երեւի Ասորերէնի հմտութիւնն ի բնէ աւելի էր , մանաւանդ յԱրեւելեան Հայս , անշուշտ այն պատճառին համար , զորմէ արդէն ակնարկած եմք :

ԱԼՎԱՑԻ ՕՍՔԱՐԸ⁽¹⁾

(Բերքուած Լորս Պայրնի)

ԻԲ. — Կը լսեմ զքաղցրանուագ ձայն փողոյ, կը լսեմ հարսանեկան երգերը: Օգը կը թնդայ զուարթագին ցուցքերէն, զոր արձագանգք հիացմամբ կը վանգեն:

ԻԳ. — Պատերազմողք, իւրեանց կարմրագեղ զարգմանաօք զարդարեալ սաղաւարտներն 'ի գլուխ, Ալվայի դըղեակը կը խռնին. իւրաքանչիւր ոք 'ի նոցանէ իւր բազմերվեան վերարկուաւ ծածկուած, իւր հրամանատարին հրամանաց զէտ ակնկալեալ կը սպասէ:

ԻԴ. — Բայց ոչ թէ 'ի մարտ կոչուած են սոքա. փողը ցնծութեան ձայներ եւեթ կը հնչէ. մարդիկ Օսքարայ հարսանիքը հռչակել կ'երթան. ամէն երգ յուրախութիւն կը յորդորեն զլսողս:

ԻԵ. — Բայց ո՞ւր է Օսքար. միթէ՛ ժամանակն բաւական չանցաւ. միթէ՛ այս պիտի լինէր փեսայանալ հանդերձեւոյ մ'անհամբերութիւնն. բոլոր կոչնականք, բոլոր տիկնայք համախմբեալ են յամիրոցին: Օսքար եւ իւր եղբայրն եւ եթ կը պակսին:

ԻԶ. — Ուր ուրեմն Ալլան կը հասնի եւ կ'երթայ առնակուսին քով կը բազմի. « Օսքար ինչո՞ւ չգար, կը հարցնէ Անկուս, նա՞ ուր է, » եղբայրը պատասխան կը տայ եւ կ'ըսէ. « Նա ընաւ իմ հետ անտառեմակը (clairière) չեկաւ:

ԻԷ. — « Թերեւս իւր հարսանեաց օրը մոռացած ուղեկորոյս կը վազվազէ այժեմանց ետեւէն, դուցէ՛ ովկիանու ալիք կալ եւ կապ ունին իւր նաւակը: Այսու ամենայնիւ Օսքարայ ալիքներէն արգիլուիլը կարի հազուադէպ է:

ԻԸ. Ո՛չ, ո՛չ. կրկնեց հայրն ցասուցեալ. որդիս կալ եւ կապ ընողն ոչ որսն է եւ ոչ ալիք. միթէ՛ կարո՞ղ էր նա Մորտի այգւպիտի նախատինք մ'ընել. միթէ՛ ո եւ է արգելք մը կրնա՞ր գինքն արգիլուլ:

ԻԹ. — « Պատերազմողք, բարեկամք, ամէն դէ՛հ ինտուե-

(1) Շարունակութիւն:

ցէք որդիս . Ալլան դու եւս նոցա հետ Ալվաի սահմանները ծայր ի ծայր քալես . հիմա՝ պիտի մեկնիք . բնաւ պատասխան չեմ ուզեր . մինչեւ որ Օսքարս չը գտնուի : »

Լ . — Ամէն ինչ վերիվայր յուզեալ է . վայրենի ձայներ Օսքարայ անունը կը հնչեն 'ի դաշտս , հողմք եւս Օսքարայ անունը կը մոնչեն . մինչեւ որ գիշերն իւր աղու թեւերը կը տարածէ երկրի վերայ :

ԼԱ . — Միեւնոյն անունն կը դայ խաւարին խոր լռութիւնն եւս կը խռովէ 'ի զուր կը հարցափորձեն արձագանգք . Առաւօտուն լոյսն երեւցաւ եւ Օսքար դեռ չդարձաւ :

ԼԲ . — Ալվայի տէրն երեք օր երեք գիշեր խաղաղիկ քունը մերժելով կը խնդրէ զորդին 'ի լերինս . այլ եւս յոյս չը կայ . հէգ հայրն իւր ցաւոց անձնատուր իւր ալիքը կը փետէ :

ԼԳ . — « Օսքար , որդեակդ իմ , վայ ինձ . . . Աստուածդ իմ , ինձ դարձո՛ւ զիմ ծերութեան գաւազան . եւ եթէ այլ եւս չկայ , գէթ նորա սպանիչն իմ վրէժխնդրութեան մատնէ :

ԼԴ . — « Գուցէ հիմայ Օսքարայ սպիտակացեալ ոսկերտին ամայի ժայռի մի վերայ անթաղ կը մնայ . շնորհէ՛ , մեծդ Աստուած , նորա տառապեալ հօր , որ ինքն եւս երթայ մեռելոց մէջ վերստին ընդ նմա միանայ :

ԼԵ . — « Բայց ո՞ գիտէ , թերեւս դեռ կ'ապրի նա . համդարարմք , ո՞վ իմ յուսահատութիւն , ներէ՛ ամենակարողդ Աստուած , հագւոյս խռովութեան . եւ եթէ իմ անիրաւ ձայն , ճակատագրիս դէմ կը բուրբէ , ներէ՛ ինձ իմ սոյն ամբարիշտ աղօթքն :

ԼԶ . — « Բայց եթէ նա այլ եւս չ'ապրիր , յայսմհետէ ես տրտմութեամբ գերեզման պիտի իջնեմ . Անկուսայ լցեալ օրերուն յոյսն խալաւ կորսուած է : Աւաղ , այս թշուառութեան ալ պիտի արժանանայի :

ԼԷ . — Այսպէս կը վշտակրէր հայրն չարաբաստիկ , մինչեւ որ ժամանակն որ կարի դժնդակագոյն ցաւերը կը մեղմէ , իւր ճակատուն կնճիւղքը սրալցեց , եւ նորա արտասուքը դադրեցոյց :

ԼԸ . — Գաղտնի յոյս մը տակաւին իրեն կ'ըսէր երբէք երբէք , թէ թերեւս վերստին պիտի գայ Օսքար . Դժբախտ հայրն էր զի կ'անսայր սոյն յուսոյն , եւ էր զի վայն իւ-

բուսիկ կը նկատէր: Հէգ հայրն ամբողջ տարի մը լացաւ
զիւր որդին:

ԼԹ. — Աւուրք աւուրք կը յաջորդէին, եւ լուսոյ աստղն
իւր սովորական շրջանը կ'աւարտէր, եւ Օսքար չէր գտր
զուարթացնել իւր հօր աչաց տեսութիւն: Այլ Անկուսայ
ցաւն առաւել հանդարտեցաւ:

Խ. — Տակաւին իրեն կը մնայր Ալլան, ծերունւոյն միակ
սփափանքը լինելով: Ալլան փութով ազդեց Մորաի սրտին.
գեղեցիկութիւն իւր բոլոր շնորհ չապլեր էր Օսքարայ եղբօր:

ԽԱ. — «Այլ եւս չ'ապրիր կ'ըսէր Մորա ինքնիրեն, եւ
եթէ կ'ապրի իսկ, ուրիշ կոյս մը նորա հաւատարիմ սիրտը
մտորեցուցած պիտի լինի:

ԽԲ. — «Թողումք որ տարին աւարտի, ըսաւ իրենց Ան-
կուս. եւ եթէ իմ յոյսերէս իսպառ ի գերեւս ելնեմ, այլեւս
բնաւ պիտի չանսամ հօր մի գործադէտ ցաւոց, ես ինքն
պիտի որոշեմ ձեր հարսանեաց օրը:»

ԽԳ. — Սոյն բաղձացեալ ժամանակակէտը կը հասնի, կը
ծագի հուսկ ուրեմն օրն, որ զԱլլան եւ զՄորա պիտի միա-
ցընէր. Արդէն վշտաց աւուրք կտրի հեռացած են իրենցմէ.
ժպիտը սիրահարաց շրթունքը կը գեղազարդէ:

ԽԴ. — Կը լսեմ գթաղցրադաշնակ ձայն փողոյ. կը լսեմ
հարսանեկան երգերը. օգը կը թնդայ զուարթագին ցուց-
քերէն, զորս արձագանգք հիացմամբ կը վանգեն:

ԽԵ. — Հպտտակք վարդարեալ որպէս յաւուրս տօնից,
նորէն Ալվայի գաւթոց մէջ կը խննին. նոցա բոլոր խօսքեր
զուարթութիւն կը շնչեն, իսպառ մոռացած են վայն որ եր-
բեմն զիրենք ակրեցուցել էր:

ԽԶ. — Այլ ո՞վ է այդ անծանօթն, որոյ վայրագ տեսքն
ինքնին որոշակի կը նշմարուի. իւր ներկայութիւն՝ վառարո-
նէն արձակուլ բոցոյն վերայ գոգցես տխուր երանդ մը կը
սփռէ:

ԽԷ. — Սեաւ վերարկուի մը ծալուածոց մէջ է փաթ-
թուած, իւր գարգմանակն արիւնեբանգ կարմիր է ներկուած.
իւր ձայնը մրրկին տառջին մանչման հանգունատիպ է. իւր
սոք հազիւ երկրի կը գպչին:

ԽԸ. — Կէս գիշեր է, գինւոյ բաժակը սեղանին շուրջը

կը դառնայ. մեծաւ ակորժանօք կը խմեն ըստականք յարեւ նորոյ փեսային. կոչնականաց ծափք եւ խնծիղք կը թնդան ընդ կամարօքն ամէն մի անգամուն, որ գինւոյ բաժակ մը կը պարպուի:

ԽԹ. — Յանկարծ յօան կ'ելնէ օտարականն. խկոյն լուս-
թիւն մը կը տիրէ. խոր զարմանք կը նկարին Անկուսայ ճա-
կատուն վերայ, եւ Մարտի գեղեցիկ սիրտը սոսկմամբ կը
վտտակի:

Ծ. — «Ծերունի՛ դու, կը գոչէ նա, իւրաքանչիւր ոք խը-
մեց յարեւ նորոյ փեսային, եւ դու քեզէն տեսար թէ ես
եւս սոյն պարտուց հատուցում մ'ըրի ի յաջողութիւն որդ-
ւոյդ ըմպելով: Ուստի ես եւս իմ կարգիս, ուրիշի մը կենաց
համար բաժակ կ'առաջարկեմ:

(Շարունակելի)

ԹԱԴԷՈՍ ԿԷԶԻԻՐԵԱՆ

Պ Ա Տ Մ ՈՒ Թ Ի Ի Ն

ՌՈՒՍԱՅ ՎԱՃԱՌԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

Դժբախտութեամբ մահը շատ շուտով վեր առաւ տարաւ
ձարին այդ առեւտրական ասպագայով ամենաճոխ թատրոնէն
եւ իր յաջորդները կարող եղան ոչ հետամուտ լինել նրա
խորհրդների, միայն կիսով չափ. դրանք կէսը վեր առան
Կուր գետի վրայ մի քաղաք հաստատելուց, մի Հայոց ըն-
կերութիւնն էլ նորէն ձեռք բերեց Պարսկաստանի հետ ա-
ռուտուր անելու արտօնութիւնը Ռուս վաճառականներին
վնասելով. այդ բանն եղաւ ստիպացնող Պետրոսի ձեռքով
հիմնուած այն ընկերութեան լուծուելուն, Բացի այդ բա-
նէն, Աննա ձարուհին յետ դարձուց Պարսկաստանին կառու-
եան գաւառները, այնպէս որ, Ռուսիա իր բոլոր ձեռք բե-
րած երկիրները կորսնցուց: Բայց եւ այդպէս Պետրոսի ա-
ռեւտրական խորհուրդն իրմէ յետոյ ապրեցու, սակայն Անդ-
լիայիք եղան տիրապետողները, 1758 թուին մի կնքուած
դաշնագրութեամբ Անգլիայիք իրանց շնորհել սուրին ազա-

տօրէն վաճառանցում՝ անել Ռուսիոյ միջով: Էլիզըն հարկա-
րապէտը վարեց ու տնօրինեց առաջին ուղարկութիւնը: Անգ-
լիական ձեռագործութեան ապրանքներ, Աժտէրխանում նա-
ւերում քարձուեցոն եւ Աստարապատի հրապարակը տար-
ուեցան, Կասպեան ծովու հարսւային ծայրագոյն տեղը,
բայց այդ գործողութեան փառաւոր ընթացքում, Էլիզըն
հարկւրապէտը Նասիր Շահի ծառայութեան մէջ մտաւ,
Պարսկաստանի յաղթող տիրութեան, որ մտքումն էր դրած
դրա օգնութեամբ մի տորմիլ շինել այդ ծովու վրայ: Հէնց
այդ համբաւ, հասաւ թէ չէ Պետրսբուրկ, շտապեցին իս-
կոյն եւ եթ Սնկկիայցիմէ յետ առնել իրանց տուած արտօ-
նութիւնը, եւ Պարսկաստանի առուտուրը նորէն Հայոց
ձեռքն տնց կացաւ:

Կարելի է որ, չկայ աշխարհիս երեսին մի ազգ աւելի ըն-
տիր ու լաւ դիրք ունեցող վաճառականութեան մասին, ինչ-
պէս Հայոց ազգը: Այդ մասին Հայոց ունեցած կարօղու-
թիւնը, որ ողջ Արեւելք վկայում էր, Եւրոպու տասնեօթե-
րորդ դարու վերջերում ծանօթ եղաւ, Հայք մեծ վարկ ձեռք
բերին Հոլլանտաում եւ Իտալիաում, Կասպեան ծովուն մօտն
եղող պարսկական դաւառներում գտնուող ողջ ազգաց վրայ
գերապանցելուն եւ մի բանուկ առուտուր արեցին Կէրջ եւ
Ջուղա քաղաքներով մինչեւ Ռուսիոյ ներսերը, ինչպէս նաեւ
Օսմանցոյ երկրին եւ Հնդկաց աշխարհին հետ: Իրանց յաջո-
ղութիւնը տեւեց մինչեւ Պարսից քաղաքային պատերազմնե-
րի ժամանակ, որոնց չարիքն ու աղէտքը Հայք կրեցին: Սա-
կայն եւ այնպէս իրանք իրանց բռնեցին եւ դիմացան եւ
այդ ժամանակ իրանց ձեռք բերած ընդարձակութիւնը Ռու-
սիոյ հետ իրանց ունեցած յարաբերութեանց մէջ մեծ յաջո-
ղութիւն եղաւ իրանց: Հայոց ազգի նման մի ազգ, արեւել-
եան սովորութիւնքը քաջ ճանաչող եւ իրան յատկացնող,
մեծ դրամագլխի տէր, ծայրագոյն խնայողութեամբ ապրող,
անյիշատակ ժամանակներէ հետէ վաճառականութիւններուն
բան ու գործ անող իր ամենափոքր գործողութեան, ինչպէս
նաեւ իր ամենաընդարձակ չահածողութեան մէջ զարգացած
ու պատրաստած մի այդպիսի ազգ կարելի չէր հեշտու-
թեամբ, իր ձեռքէն, իր կարողութենէն, իր հարստութենէն

եւ իր յաջողութենէն զրկել, մտերցնել, ինչպէս կամեցած էին անել Ռուսք իրանց ձեռքով: Մեծն Պետրոս փորձ էր փորձած տկարացնելու եւ նուազացնելու մի այդպիսի ահարկու մրցողութիւն, բայց յաջողուեց ոչ գլուխ հանել իր զիտաւորութիւն: Այդ նպատակում աւելի հեզ յաջողուեցան եղիսարեթ կայսրուհու եւ Պետրոսգի ձորութեան օրերում: 1762 թուին Պարսկաստանի հետ առուտուրը բոլորովին ազատ կացու այդ վերջին ձորի ձեռքով: Հայք այդ բանում օգուտ քաղեցին եւ աւելի տիրացան առուտուրի վերայ: Աժաէրխանում մի մեծ դաղթականութիւն հաստատեցին եւ իրանց ձեռումն ունեցան այն յարաբերութեանց գլխաւոր թեւերը, որոնք՝ այն օրէն, Ռուսիա կամայ կամաց, բայց սպառնով կերպով Ասիոյ ալդաց ու ազանց հետ կապեց, մտանալով այդ կերպով Հնդկաց աշխարհի Անկլիական կայսրութեան:

Սակայն Ռուսիոյ քաղաքական եւ առեւտրական ընդարձակութիւնը Պարսկաստանու կողմէն, մեր ժամանակեայ չրջանին է պատկանում: Առաջիկոյ չրջանի վերջին, Տէրէկն էր սահմանադրուի երկու աւերութեանց մէջ եւ Նասիր Շահի մահուց յետոյ անիշխանութեան մէջն ընկնող Պարսկաստանի առուտուրը, աւելի նուազել էր քան թէ աւելացել, միւս կողմէն՝ կատարինէ Բ. յաջողութեանց մէջն էր Սեւ ծովու վրայ եւ այդպէս մի առեւտրական աւերութեան հիմունքը քցում, որնոր Պետրոսի ցանկութիւնն էր ու հետամուտ էլ եղած, բայց չէր կարող եղած հասնիլ այդ նպատակին, ինչպէս հիւսիսում հասել էր:

Պրութ դեպի վրայ եղած հաշտութիւն 1741 թուին, տապալած էր Մեծն Պետրոսի տիրապետութեան խորհուրդները Սեւ ծովու վրայ. եւ երբ Աննա ձարուհին ուղեց վրէժն առնել այդ բանին, Բէլիքադի դաշնադրութիւն 1759 թուին աւելի չաճաւոր չեղաւ: Բ. Դրան կողմէն արգիլուեց Ռուսիոյ մի տորմիդ ունենալու կամ թէ մի քանի պատերազմական նաւեր թէ Ազովու եւ թէ Սեւ ծովերու վրայ: Երկու աւերութեանց հպատակները միջին առուտուրն ազատ էր յայտարարուած, բայց այդ առուտուրը Սեւ ծովու վրայ միայն Օսմանեան դրօշակով էր լինում: Այդ պոյ-

մաններում վաճառականութիւնն ամենանեղ սահմաններում փակուեց: Քիչ միջ առուտուր լինում էր ցամաքով խրիմուհեա, ուր թաթար խաները շնորհումներ ցոյց տուին Ռաներին: Խրիմ էր տարւում մուշտակեղէն, կտաւ, չուան, բուրդ, կանեփ: Կարելի է խրիմուց էր ուղարկւում էր նմանապէս, երբեմն մի փոքր ավրան Կ. Պոլիս: Բայց Ռուսիոյ պէտքերն ու շահերը խիստ զօրութեամբ իրան մղում էին դէպի հարաւու երկիրներ, այդ պատճառով Պետսրուրկի դահլիճն ամենեւին իր աչքէն հեռացուց ոչ մի այդպիսի նպատակ: Մի փոքր կենդանացնելու համար վաճառականութիւնը, պէտք եղաւ ամենէն առաջ խլել այն Գաղակաների ձեռքէն, սրոնք մինչեւ այն ժամանակ իրանց ձեռումն էր: Կարծուեց որ կարելի է հասնիլ այդ նպատակին մի առեւտրական ընկերութիւն հաստատելով 1756 ին: Բայց այդ ընկերութիւն սկսեց թէ չէ՝ հէնց սկզբում լուծուեց 1762 ին: Յրանսիա որ շատ ցածր մի աստիճան էր բռնած Բալգիի ծովու նաւարկութեան մէջ, իր բոլոր ջանքով քամակ եղաւ Ռուսական ընկերութեան, այն յուսով որ, ինքն էլ իրամէն կը գնէ շիպ շիտակ Ռուսիոյ բերքերը. նոյնպէս եւ Պարսկաստանիները: Բայց, որքան որ աշխատեց Վէրսայլի դահլիճն այդ բանի համար, այնքան Բ. Դուռը պինդ մնաց եւ մերժեց Դարտանէլի անցքը բաց անելու:

Կատարինէ Բ. վերջապէս յաջողուեց Պետրոսի խորհուրդներն իրականացնել, ոչ թէ ողջը մէկանց, հապա մէկ մէկ ու աստիճան աստիճան, սր աւելի լաւ էր ազատագնում դրանք ազադայում: Այդ բանի համար մի քանի արիւնալի պատերազմներ պէտք եղաւ: Առաջինը, որ վերջացաւ 1774 թուին Կիւճիւք Գայնարճկի հաշտութեամբ, վճռողական հետեւանք ունեցաւ Ռուսական վաճառականութեան եւ նաւարկութեան համար, Օսմանցոց երկրի բոլոր ջրերն ու գաւառները Ռաների առաջ բաց եղան: Ռուսիա ձեռք բերեց Դարտանէլի անցքին իրաւունքը եւ Ալդովի, Կէրչի, Տայզանի եւ մի քանի ուրիշ նաւահանգիստների ստացումով իր երկիրը մինչեւ ամբողջ տարածեց: Այն ժամանակ հարաւային գաւառներու բերքերը որ մինչեւ այն պահուն բոլորովին գուրկ էին մնացած քչուելուց, կամ թէ քչուելու համար մեծ պը-

տուաներ անելու էին ստիպուած , Բաղդիկ ծով հասնելու համար , դրսուտնց էլ մի ընթացք ունեցան եւ կարելի եղաւ Եւրոպու հարաւին իր ձեռին բերել ամենակարճ ճամպով , առանց հիւսիսի արեւմտեան վաճառական տէրութեանց միջնորդութեան : Սակայն դեռ մեծ մեծ արգելքներ կային եւ այդ արգելքները առջեւ կամաց կամաց առնուեցան :

ՄԱՐԿՈՍ ԱՂԱԲԷԳԵԱՆ

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ

ԲՆԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Գ

ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ ԶԳԱՅԱՐԱՆԱՅ

Յերրորդում նուագի , կը մնայ խօսիլ զգայարանաց կրթութեան վրայ , որով կ'ամբողջանայ մեր յօդուածը : Զգայարանք հոգւոյ եւ մարմնոյ կապն են եւ անցք բնական դաստիարակութենէն ի մտաւոր դաստիարակութիւն : Գործոյս այս մասն շատ աւելի կարեւոր է քան որչափ չհարծուիր հասարակօրէն . եւ այսմ համոզուելու համար սակաւ ինչ խորհիլ բաւական է : Արդարեւ , ինչ շաւղով կը հասնին մեզ մեր սրտաքուստ ստացած գաղափարները՝ մեր գաղափարաց մեծագոյն մասը : Զգայարանաց միջնորդութեամբ , որ զանց կընեմք ապացուցանել : Ըստ որում արտաքին առարկայից վրայ անոնց ընդունած եւ մեզ հաղորդած տպաւորութիւններն ըլլան անորոշ կամ մեկին , զօրաւոր կամ թեթեւ , ըստ որում մեք սովորած լինեմք անոնց վկայութիւնքը մեկնել ճշգրիտ կամ մոլար եղանակաւ մը , ըստ այնմ մեր ընդունած գաղափարներն ալ կըլլան անորոշ կամ մեկին , զօրաւոր կամ թեթեւ , մոլար կամ ճշգրիտ : Ուստի , եթէ կը բաղձանք (եւ միթէ կրնանք չբաղձալ) որ մեր աշակերտաց միտքը եւ ծանօթութիւններն ուղիղ եւ պայծառ ըլլան ,

պէտք ենք պարտ ու պատշաճ եղանակաւ կրթել իրենց զգայարանները եւ գիրենք վարժեցընել անոնց վկայութիւնքն իմաստութեամբ մեկնելու :

Ոմանք պիտի առարկեն թէ բնութիւնը կըստանձնէ այս հոգը եւ թէ ամենօրեայ գործածութիւնը կողզէ այս գործարանները, որով հարկ չմնար որ դաստիարակն ասոնցմով գրադի: Արդեամբք ալ բնութիւնը կըստանձնէ այս հոգը, եւ մենք չենք կարծեր թէ դաստիարակութիւնը կարենայ անոր տեղը բռնել. բայց կրնայ եւ պարտի անոր հետեւիլ, անոր գործին օգնել եւ նպաստել եւ անոր արդիւնքները կատարելագործել. միով բանիւ, կրթել զգայարանները եւ անոնց կարողութիւնները զարգացընել: Ահա այս է որ կը պահանջենք դաստիարակէն. եւ այս մեր ցուցած վախճանին հասնելու համար, դաստիարակն պէտք է օգուտ քաղել աշակերտին կենաց հազարումէկ պարագայներէն: Հարկ չկայ կանոնաւոր կրթութեանց՝ որ գան սրոյնալ օր եւ ժամեր եւ սահմանեալ կարգաւ մը. այլ կը կրկնեմք թէ հարկ է օգտուիլ այն ամէն բարեպատեհ առիթներէն որք կը ներկայանան՝ դասարանի մէջ, դասու ժամանակ, զրօսանքի առեն, շրջագայութեանց միջոցին, զանոնք վարժեցնելու համար աւելի լաւ տեսնել, լսել, շօշափել, եւայլն, հետեւելով այն ուղղութեանց որ համառօտիւ առաջի պիտի առնեմք եւ զորս վարժապետին ուղղադատ միտքը լաւ պիտի գիտնայ ամբողջացընել կամ փոփոխել ի հարկին:

ՏԵՍԱՆԵԼԻՔ

Տեսութիւնը մեր հինգ զգայարանաց ամենէն կարեւորն ու հիանալին է. բայց միանգամայն ամենէն աւելի անօր նըկատմամբ կրնանք պատրիլ: Ի հեռուստ շօշափման մը կը նըմանի. ուստի եւ ամենէն աւելի շօշափմամբ կրնանք ճշդել եւ ուղղել տեսանելեաց կրթութեան առթիւ մեր ըրած գնահատութիւնքն ու դատողութիւնները:

Ա. Պէտք է համբալնները վարժեցընել իրենց ձեռքը կամ իրենց շրջակայքը գտնուող մօտաւոր առարկայից տարածութիւնները (երկայնութիւն, լայնութիւն, բարձրութիւն) մտքով չափելու, զանոնք բաղդատելու եւ նաեւ մտօք հա-

ւասար մասեր բաժնելու. անոնց վարկածքը (estimation) կըստուգենք մեթրով մը: Աշակերտաց շատերուն կրնանք հարցանել իւրաքանչիւր ըստ կարգի. ամէն մէկուն վարկածքը նշանակել եւ այսպիսիւ դատել յարաբերական եւ բացարձակ արժանիքը. ասիկայ լաւ գրգռիչ (stimulant) մըն է: Բայց նմանօրինակ եղանակ մը կրնայ գործածուիլ բոլոր յետագայ կրթութեանց եւս, թէ՛ տեսանելեաց եւ թէ՛ լսելեաց ու շօշափելեաց համար. եւ որովհետեւ աւելորդ կըլլայ կրկնել, զանց պիտի առնումք:

Բ. Կրնանք ըստ առթին այս տեսակ կրթութիւններ ընել գրատախտակին վրայ քաշուած գծերու վրայ. սոյն գծերն այլ եւ այլ ուղղութեամբք (շեղ, հորիզոնական, դագաթնահայեաց) կը քաշուին, եւ այս ուղղութեանց եւ անոնց հակման աստիճաններուն վրայօք դատաստան ընել կը տըրուի. ստուգութիւնը պէտք է ընել յատուկ գործեաց միջոցաւ: Սակայն այս հրահանքք աւելի մասնաւորապէս մասն կը կազմեն գծագրութեան ընթացքին, յորում դատարարին ընդարձակ ասպարէզ ունի այս վարժից ընտելացնել իւր սաները:

Գ. Համբակները վարժեցնելու է նաեւ շատ հեռուն դըրուած առարկայից հեռաւորութիւնքն, ինչպէս նաեւ անոնց բարձրութիւնքն, երկայնութիւնքը եւ լայնութիւնները մտօք չափելու, զանոնք բաղդատելու եւ նաեւ մտօք ի հաւասար մասունս բաժանելու:

Դ. Որ եւ իցէ առարկայ մը դէպ 'որոշեալ նպատակ մը ձեռն աղէկ կրթութիւն մըն է աչքին համար, զոր եւ կրնանք աւելի գրաւիչ գործել փոփոխելով նպատակն. այդպէս հեռուն կը դրդի, օրինակի աղաքաւ, խնձոր մը՝ որ զարնողին կը տրուի: Միեւնոյն նպատակաւ քաջալերելու է գունտի (balle molle, ՏՃ. թօփ) եւ վետրագունտի (volant) խաղերն, եւայլն:

Ե. Աշակերտները կրթելու է նմանահանգոյն առարկայից էական տարբերութիւնները ճանաչելու: Սոյն առարկայք կրնան ըլլալ, օրինակի համար, փայտի զանազան տեսակներ (կաղնի, կասիկենի, կաղամախի, ուռի, եղեւին եւայլն). զանազան քարեր (հասարակ կրաքար, մարմարիոն, կայծ-

քար, կրանիդ, եւայլն), գլխաւոր մետաղները (երկաթ, գինկ, անագ, կասար, արծաթ, եւայլն):

Զ. Տղայոց ուշադրութիւնը պէտք է հրաւիրել հեռավորութիւն (perspective) արգասեաց եւ ուրիշ պատրանաց վրայ որ կրնանք ունենալ ի մասին տեսանեւեաց: Այս կարգէն են, ծառուղի մը, երկայն սրահ մը, եկեղեցւոյ մը միջավայրը (le nef) իւր սիւներով եւ իւր կամարաւ, հարկունական դաշտ կամ ճանապարհ մը՝ որ հեռուն կը թուին բարձրանալ: Զանոնք կրթեւոյն է այս զանազան պատրանքը իրականութեան ածել, բազդատեւել եւ չափելով ի հարկին:

Է. Վարժեցունեւոյն է նաեւ զանազանել գունոց այլ եւ այլ խառնմունքը (nuances): Այս կրթութիւնք կարծուած էն շատ աւելի կարեւոր են, նամանաւանդ աշակերտներէն ոմանց համար որոնց գործարանին մէկ պակասութիւնը յապաղած ըլլայ տեսանեւեաց բնական դաստիարակութիւնն. այս բանիս համար ամենէն սովորական առարկայք ալ բաւական են. կերպասուց կտորներ, զգեստներ, տերեւներ, ծաղիկներ, եւայլն: Անոնց ուշադրութիւնը դարձնելու է գոյներու աստիճանաւ նուագմանց վրայ զոր առարկայք կը կրեն որչափ որ անոնցմէ հեռանանք:

Ը. Բայց աշաց կրթութեան համար գործածուող միջոցներէն ոչ մէկը կը հաւասարի գծագրութեան ուսման. ուստի այս տեսակէտով եւս պէտք է ուսուցանել զայն, եւ ոչ թէ միայն այնպիսի երկտաքարդներ պատրաստելու՝ անշուշտ օրինաւոր նպատակաւ, որք կարենան օր մը զայն գործածել իւր գործի մը իրենց մասնաւոր պաշտօնին: Բիշմ'առաջ խօսեցանք քանի մը կրթութեանց վրայ որք սերտ կապակցութիւն ունին այս ուսման նախագիտեւեաց հետ: Երբ աւելի բազմամասն նկարներու հասնին, պէտք չէ բնաւ բաւականաւ նկարեալ կամ վիմագրեալ առարկաներ ընդօրինակել տալով, այլ պէտք է նաեւ յիշթ տանիլ անձամբ բնականէն նկարել տալու նոյն առարկայներն, տղուն քաջ նկատել տալով այն կերպը որով աչքը կը տեսնէ զանոնք եւ կընծայէ անոնց երեւոյթը: Ասկէ զատ, երբ ուղուի նկարէն կամ վիմագրեալ պատկերներ օրինակել տալ, աւելի ընտրելի են այն պատկերները որ կը ներկայացընեն այնպիսի առարկայ-

ներ որոց բնականը կրնայ ձեռք բերուիլ. եւ տղուն առարկային եւ պատկերին մերձեցումն ընել տալու է :

Լ Ս Ե Լ Ի Ք

Ահա մի քանի ուղղութիւնք եւ միջոցներ որ կ'օգնեն կատարելագործել շեղեաց զգայարանը :

Ա. Տղոց համար զգուշանալու է սուր եւ խիստ սառտիկ շաշիւններէ, մանաւանդ եթէ յանկարծ եւ յանպատրաստից պիտի հասնէին անոնց լսելեաց . վասն զի, երբ ականջին մօտ յառաջ դան, կրնան մինչեւ իսկ խանգարում կամ պատուամուք պատճառել գործարանին մէջ, կամ գոնէ մասամբ իւրիւր անոր գործունէութիւնն անդամալուծել :

Բ. Պէտք է արգելուլ տղայոց ճշող սովորութիւնները եւ չարածայն շաշիւնները որք կը վնասեն ականջաց :

Գ. Այս պահպանողական զգուշութիւններէ ի դատ, կան ուրիշներ ալ որոց մէկ քանին աւելի մասնաւորապէս ականջին կը պատշաճին, եւ այլք ձայնին : Այսպէս, առիթներու ընծայած կրթութիւններով, պէտք է տղայոց ուն հրաւիրել այն զանազան շրջուններու վրայ որք դաշտաց ծոցը լսելի կըլլան, սովորեցնել զանոնք զանազանել ու գնահատել, եւ մանանանդ ըմբռնել տկար եւ հեռաւորութենէ եկող ձայները :

Դ. Պէտք է նաեւ վարժեցնել ձայնի մը ուղղութիւնը եւ զայն յառաջ բերող առարկային հեռաւորութիւնը դատելու :

Ե. Գալով ձայնին, դասերու եւ գլխաւորաբար ընթերցանութեան եւ բերանացի դասերուն մէջ, պէտք է մանաւանդ վարժեցնել զտղայս բառերը խիստ որոշ կերպով մը (այլ առանց արուեստակութեան) եւ բարի սովորութեան համաձայն արտասանել, արտասանութեան եւ շեշտի երբեմն այնքան փափուկ ելեւէջքն անոնց զգացնելով. եւ այս խիստ լաւ կը յարգարէ՝ թէ եւ անուղղակի՝ անոնց լսելեաց զգայարանը :

Զ. Միեւնոյն պատճառներով պէտք է զանոնք վարժեցընել կարգալու այն եղանակով որ կը համաձայնի բառերու յայտնած զգացման եւ իմաստին :

Է. Կը մնայ ամենէն կարեւար միջոցն, երաժշտութեան ուսումն : Բայց հասնելու համար այն մասնաւոր վախճանին

զորմէ են բանքս, պէտք է զայն դուն ուրեք ուսուցանել իբր գիտութիւն, այլ իբր երգի գործնական եւ սովորական կրթութիւն մը, մանաւանդ սկիզբները: Շատ երգել տալ, ըմբռնել տալ ձայնի ելեւէջքն ի հակառակէն՝ եթէ հարկ ըլլայ, կազմել ականջը, թեքել, քաղցրացունել եւ յղկել ձայնը. ահա ինչ որ էապէս կարելի է:

Շ Օ Շ Ա Փ Ե Լ Ի Ք

Շօշափելիք, ինչպէս որ ըսինք, միւս զգայարանաց մասին մեր գնահատութիւններն ուղղելու կը ծառայէ. ասկէ զատ, վայրկենական կամ մոտայուն պատճառներով՝ անոնց բացակայութեանը ժամանակ, ըստ կարելոյն անոնց տեղը կը բռնէ: Հոս կը նշանակենք քանի մը գործնական հրահանգներ որ կրնան ծառայել այս զգայութեան կրթութիւնը փութացընելու եւ զայն կատարելագործելու:

Ա. Նախ քան զամենայն, որպէս զի շօշափելիք պահեն իրենց նրբութիւնն, պէտք է ձեռաց մորթին մաքրութիւնը պահպանել, սակայն առանց չափէ դուրս փափկացնելու:

Բ. Տղայոց շօշափել տալու է բազմաթիւ եւ զանազան առարկայներ, (որոց փոքր հաւաքածոյ մը կրնայ կազմուիլ, ինչպէս որ կը տեսնենք մէկ քանի լաւ կահաւորեալ ծաղկոցներու մէջ). եւ պէտք է վարժեցընել դատողութիւն ընելու անոնց ձեռոյն, ջերմութեան աստիճանին, ծանրութեան, ողորկութեան մասին, եւայլն: Տեսանելեաց առթիւ մեր խօսած առարկայներն ազէկ կը յարմարին այս կրթութեան:

Գ. Պէտք է երբեմն զշօշափելիս աչաց (ի հարկին նաեւ ականջաց) օգնութենէն զրկել. վարժեցնել տղայքը գոց աչօք զանազանելու ըստ բաւականին միմեանց նմանող այլ մէկ քանի նկատմամբ տարբեր առարկայներ: Այս բանիս, ինչպէս նաեւ յետագայ կրթութեան համար, կրնայ օգուտ քաղուիլ աչքեալուկ (colin maillard) խաղէն:

Դ. Կարեւոր սովորութիւն մըն է սրուն տղաք պէտք է վարժին, խաւարի մէջ ուղղուիլ թէ՛ գիշեր ատեն եւ թէ՛ ցերեկը՝ աչաց վրայ դրուած ծածկոցի մը միջոցաւ:

ՀՈՏՈՏԵԼԻՔ ԵՒ ՃԱՇԱԿԵԼԻՔ

Հոտոտելիք եւ ճաշակելիք շատ նուազ կարեւոր են քան միւս զգայարանները, արտաքին առարկայից մասին իրենց մեզի տուած քիչ որոշ ծանօթութեանց պատճառաւ։ Այլուստ որովհետեւ խիստ մօտ կը գտնուին զգայականութեան, եւ զի անոնց խիստ մեծ զարգացումն բարոյական տեսակէտով կրնայ տխուր հետեւանք մ'ունենալ, անոր համար խորհուրդ կուտանք զգուշաւոր գտնուիլ անոնց նկատմամբ, եւ զանոնք վարժեցընել մանաւանդ՝ մարդուս համար սուտ փափկութեան պատճառ եւ տառապանաց աղբիւր չըլլալու։

ՄԻՀՐԱՆ ՏԱՄԱՏԵԱՆ

ՏԱՐՈՒԻՆԱԿԱՆՈՒԻՒՆ

Ա

Տեսակ կ'անուանեմք կենդանեաց կամ բուսոց խումբ մը որք կազմախօսական եւ բնախօսական ամէն հանգամանքներով իրարու կը նմանին, եւ իրարմէ կ'արտադրուին, որպէս կ'ըսեն ձիւն, շունի, մարդու, ցորեանի եւ խնձորենիի տեսակներ։

Տեսակ բառին համար ամէն կենդանաբաններ Արիսթօտէն սկսեալ մինչեւ ցարդ զանազան սահմաններ տուած են, մի եւ նոյն գաղափարներն արտայայտելու համար։

Բայց երբ խնդրոյն խորերն քննեմք եւ կենդանաբանական փիլիսոփայութեան դիմեմք, նա երկու խիստ տարբեր տեսութիւններ պիտի ներկայացունէ։ Մին հին է եւ զոր կըրնամք ամփոփել սապէս «Տեսակներն անփոփոխ եւ եւ կը պահեն իրենց սեղծման սկզբնական կազմութիւնը»։ Իսկ երկրորդն նոր է, դարուս սկիզբներն ծնունդ առած եւ կէս դար յետոյ միայն սկսած է ընդհանրանալ. այս բանականութեան յարմար նոր դրութիւնն հետեւեալ կերպով կրնամք համոռութեամբ յայտնել. «Տեսակաց յասկութիւններն փոքր առ փոքր փոփոխելով ծնունդ կուտան ցեղերու, ցեղերն ալ փոփոխութեանց են-

քարկուելով՝ ուրիշ Տեսակներ կ'աւսարեւն. եւ ի մի քան Տեսակներն փոփոխական են եւ իրարմէ անհնարաւորաբար:

Ըստ առաջին դրութեան ամէն տեսակներ իրարմէ անկախաբար առանձինն ստեղծուած են եւ երկրաբանական դարերու մէջ հետզհետէ ծնունդ առնող կենդանիներն արարչէն մասնաւորաբար ստեղծուած են:

Ըստ երկրորդ դրութեան ամէն տեսակներ մի կամ մի քանի սկզբնական տեսակներէ ծնունդ առած են, որոց շարունակական ձեւափոխութիւններն արտադրուած են ամէն տեսակներ, այս տեսութիւն կը բացատրէ երկրաբանական դարերու մէջ հետզհետէ ծնունդ առնող տեսակներն եւ նոցա փոփոխութիւններն:

Տեսակներու ձեւափոխութեան դադարիւրն 1794—1795 թուոյն Ֆռանսայի մէջ Ժ. Սէնթ Զիլէս, Անգղիոյ մէջ Է. Տարուին, իսկ Գերմանիոյ մէջ Կէթ հրատարակեցին. բայց ասոնցմէ առաջ Լամառք Գաղղիացի երեւելի գիտունն յղացած է՝ որ 1801ին միայն հրատարակեց իւր տեսութիւնն եւ զոր ըզարձակեց 1809ին, իւր կենդանաբանական փիլիսոփայութեան գործին մէջ, ուր ընդ երկար կը խօսի այս նիւթի վերայ եւ կ'ըսէ. «Ինչ որ կ'անուանեմք այժմ տեսակ իւր որոշ յատկութիւններովն ժամանակաւոր է, փոփոխութեանց ենթարկուելով փոքր աւ փոքր իւր նախորդներէն կը հեռանայ եւ ուրիշ տեսակի մը ծնունդ կուտայ եւ այսպէս կադմուած են կ'ըսէ. ամէն ներկայ եւ անհետացած կենդանիներ, զորս կը գտնեմք երկրաբանական դարերու մէջ:»

Լամառք այս փոփոխութեանց հեղինակն երեք գլխաւոր միջոցներ կ'ընդունի:

1. Պատշաճի ցուցանումն (ատափթասիւն).—Այսինքն արտաքին պարագաներու ազդեցութիւն որոց փոփոխութիւնն նոր պէտքեր զգացնել կուտայ՝ զորս կատարելու համար անդամներու եւ գործարանաց ձեւափոխութիւնն հարկ է, զոր պատշաճ ի ցուցանեալ կ'անուանեմք:

2. Ժառանգաւորութիւն (հէռէտիթէ).—Ամէն անձ բնութեան պարագայից իւր վրայ ըրած փոփոխութիւններն իրեն յաջորդաց կը թողու, այսպէս շարունակաբար, երկար ժամանակներ վերջ, յաջորդներն այնչափ պիտի փոխուին՝ որ

պիտի ստիպուել մը ցեղեր անուանել. եթէ պարագայի փոփոխութիւն դադարի, կը պահէ իւր վիճակն. բայց եթէ փոփոխութիւններն շարունակուին, ցեղն ալ կ'սկսի շարունակաբար փոխուիլ եւ վերջապէս բաղմաթիւ դարեր վերջ շարունակական փոփոխութեանց ենթարկեալ տեսակն, խել մը պարագայից ազդեցութեամբ ձեւափոխուելով՝ ուրիշ տեսակի մը ծնունդ կուտայ. մինչդեռ այն տեսակի մի ուրիշ խումբըն որ այն պարագայներու չ'ենթարկուիր կը պահէ իւր ըսկզբնական վիճակն եւ կոմ տարբեր պարագայից ազդեցութեան ենթարկուելով տարբեր տեսակի մը ծնունդ կուտայ:

Ինչպէս քիչ մ'առաջ կ'ըսէի, անձնիւր կենդանի իւր վրայ եղած փոփոխութիւնն իրեն յաջորդին կը թողու, այս օրէնք կրնամք բացատրել, «նմաններն նմաններ կ'ստորեն» գեղեցիկ ասութեամբ: Այսպիսի օրինակներ միշտ կը տեսնամք՝ թէպէտ խիստ փոքր, որպէս շուն մը եթէ որսի համար վարժեցունեմք իւր ձագն որսի յատկութիւններ կ'ունենայ. եթէ մեր ամենափոքրիկ ազդեցութիւնն այդ փոփոխութիւններ կը ծնանի, հապա ո՞րչափ բնութեան շարունակական եւ զօրեղ ազդեցութիւնն:

Ճ. Ժամանակ.— Սա մեծ կարեւորութիւն ունի, զի այս ամէն փոփոխութիւններ խիստ դանդաղաբար տեղի կ'ունենան, երբեմն ցեղ մ'իսկ կազմելու համար դարերու կը կտրօտի. որպէս մարդ տեսակի ճերմակ ցեղն եթէ Ափրիկէի խորերն դալթէ, նախ արտաքին պարագաներ եւ կլիման իւր վրայ պիտի ներգործեն՝ որ ժառանգականութեամբ իւր որդւոյն պիտի թողու, նա ալ աստիճան մը ձեւափոխելով իւր վրայ եղած ազդեցութիւնն իւր որդւոյն պիտի թողու եւ այսպէս Ճ—4 պորտէ յետոյ հազիւ պիտի կրնան նմանիլ կամ ճիշդ սեւ ցեղին վերածուիլ որ կ'արժէ երկու դար. արդ եթէ ցեղի մը համար երկու դար կ'արժէ հապա ո՞րչափ տեսակէ մը ուրիշ տեսակի մը փոխուելու համար:

Համարք իւր այս տեսութիւններէն կը հետեցունէ թէ կենդանիք խիստ պարզ ձեւերէ ծնունդ առած են, որոց գործարաններն եւ անդամներն ըստ պարագայից պահանջման երթնալով կը կառարելագործուին եւ կը բաղադրուին եւ այսպէս զանազան տեսակաց ծնունդ տուած են:

Երկու դրացի տեսակներ միշտ իրարմէ քիչ կը տարբերին, բայց հազարաւոր միջանկեալ տեսակներ ունեցող, երկու տեսակներ գրեթէ միմեանց չեն նմանիր: Զորօրինակ. գրեմք 1 էն մինչ 1000 թուանշաններն, կարգաւ ամէն դրացիներ իրարու խիստ մօտ են. բայց 1 եւ 1000 խիստ կը տարբերին. այսպէս այս 1000 թուանշաններն երեք կարգի կը բաժնեն, միաւոր կ'անուանեն 1 էն մինչ 10 տասնաւորաց խումբ 10 էն մինչ 100, հարիւրաւորաց խումբ 100 էն մինչ 1000 եւն: Այսպէս ալ կենդանեաց իրարու աւելի նմանող տեսակներն խումբերու կը բաժնեմք:

Շատ անգամ որ եւ է խումբի մը կենդանեաց շարքն ամբողջ չէ, այսինքն միջանկեալ ձեւեր կը պահպին, զոր օրինակ եթէ երբէք միաւորաց խումբէն 2—3—8—9 թիւերն պակսէին:

Կենդանեաց միջանկեալ տեսակներն արտաքին պարագայից չիրնալով տոկալ անհետացած են, որոց հետքերն կը գտնուամք երկրաբանական խաւերու մէջ:

Երբեմն երկու տարբեր խումբի կենդանիներ իրենց յատուկ այնչափ տարբեր յատկութիւններ ունին, զորս իրարու հետ կապելն խիստ դժուարին կը թուի. որպէս կաթնտուներն եւ թռչուններն. բայց եթէ քննեմք, ալիսի տեսնամք որ միջանկեալ կենդանիներ կան՝ որպէս ցուկեղ (օռնիթոուէնք) եւ եփիսնե, որք կէս մը միոյն եւ կէս մը միւսին յատկութիւններն ունին: Այսու ամենայնիւ Լամուք չը կարծեր թէ ամէն կենդանիներ մի եւ նոյն կենդանիէն սերած են, այլ մի քանի հատերէ, որոց մէն մին դաս մը կենդանեաց ծընունդ տուած է:

Լամուքի իւր այս բարձր գաղափարներն կէս դար մթութեան մէջ կենալէ յետոյ, է. Տարուլինի թոռն Կ. Տարուլին իւր 1859 ին վերջերն հրատարակած *Մեռանդ տեսակաց անուն* գրքին մէջ, ընդարձակօրէն բացատրեց եւ հասարակութեան ծանոյց այդ գաղափարներ, որ այժմ կենդանաբանից մեծամասնութիւնն ընդունած է: Այսու ամենայնիւ այս բարձր տեսութիւն Լամուքի կը պարտիմք, որոյ վրայ մեծ գովեստիւք եւ սքանչանօք կը խօսին Տարուլին, Հէքլէն, Մաուրէն, եւ ուրիշներ:

1801 Էն մինչ 1839 այդ գաղափար բողոքովին անծանօթ մնացած չէր, զանազան երկիրներու մէջ զայն ընդունող կենդանաբաններ կային, ինչպէս տեսանք Գաղղիոյ Է. Ժօֆուէյ եւ Սէնթ Զիլէն՝ որք Լամառքէ վերջ պաշտպանած են այդ գաղափար եւ նոյն իսկ անկէ առաջ հրատարակած. Սէնթ Զիլէն, այս նկատմամբ ընդ երկար վիճաբանած է Բիւվիէի հետ (1830). Ըստ նորա տեսակաց փոփոխութեան ամենէն աւելի աղբոյն զինք սխառող չրջակայ պարագայից փոփոխութիւնն է, սորա վրայ ընդ երկար գրեց 1828 ին: Իրմէ վերջ Գաղղիոյ մէջ, այս տեսութիւն պաշտպանողներն են Պօռի-տը-Սէն Վէնսէն եւ Շառլ-Նօտէն՝ որ 1832 ին նշանաւոր կերպով փաստաբանեց:

Ինչպէս գիտեմք Ալմանիոյ մէջ Կէթ՝ Սէնթ Զիլէնի եւ Լամառքի ժամանակակիցն կը բաժնէր նոյա գաղափարներն, որպէս նաեւ Թաւլիուանիւս (1839) Օքէմ աւելի վերջերն Լէօբօլտ-տը-Պիւշ, Վօն-Պայէն, Չիլտն եւն. ճայնակցեցան այդ գաղափարաց:

Անգղիոյ մէջ հանրածանօթ Ծնունդի Տեսակաց սքանչելի գլորքի հեղինակին հաւն՝ ժամանակակից Լամառքի, Սէնթ Զիլէնի եւ Կէթի, աղօտ գաղափար մ'ունէր այս նկատմամբ. բազմաթիւ Անգղիացի գիտուններ բաժնեցին այդ գաղափարըն որպէս Մ. Հէռպէն (1822) Կռան (1726) Փ. Մաթէու (1831), Օվըն (1849), Հէռպէն Սփէնսէն (1852), Հիւքսլէյ (1859): Բայց եւ այնպէս գրեթէ ամէն կենդանաբաններ չէին ընդունած. Կ. Տարուին ի 1837 ին ի կեդրոնական Ամերիգա ըրած ճանապարհորդութիւն իւր գաղափարաց լոյս տուաւ. այդ Թուականէն մինչ 1844 աշխատեցաւ տեսակաց փոփոխութիւնն ընդ երկար գրել եւ իւր տեսած գիտնական փաստերով հաստատել, այս աշխատութիւն շարունակեց մինչ 1859: Վերջապէս նոյն տարւոյ նոյեմբերի վերջերն իւր Տեսակաց ծնունդ անուն նշանաւոր աշխատութիւնն հրատարակեց որ արձագանք տուաւ ամենուրեք եւ կենդանաբաններն վիճաբանութեան գրգռեց. այս ջերմ վիճաբանութիւններ մինչ ցայսօր կը շարունակուին, թէպէտ կենդանաբանից մեծամասնութիւնէն ընդունուած է այդ վսեմ եւ բարձի տեսութիւն:

Այս տեսութիւն թէպէտ Լամաքէ յղացուած բայց Տարուինէ ընդլայնուած եւ հանրացած լինելուն այս տեսութիւն Տարունականութիւն կ'անուանի:

Ուրեմն բացատրեմք նախ Տարունականութեան համառոտութիւնն իւր տեսակին մէջ եւ ապա քննեմք զայն ապացուցանող կենդանի եւ զօրաւոր փաստերն:

Ն. ՏԱՂԱՒԱՐԵԱՆ

ԼԵԶՈՒԱՔՆՆԱԿԱՆ⁽¹⁾

3. «Լա-լէ. մասնիկներով յօրինուած կան նաեւ ածանցարայր որոնք գոյականէ մը չէ կազմուած եւ անմիջապէս բայական պարզ արմատին վրայ բերած են նոյն մակդիրն. այսպէս անշանագ (հասկնալ) յուշ ածել, եւ անագ յիշել, յիշատակել ճիշեմեք, (լսել) բուն լսել անալ. ճիւղմեք (դադրիլ) հանգչիլ. գազանագ, գազմագ. քանդանագ, քանմագ. հիանալ. եօրյեմեք, եօրմեք. սեօյեմեք, սեօյմեք. եւլն.

Այն մասին մեր դիտողութիւնը այն էր թէ, Թուրք լեզուին մէջ ոչ մի բառով կարելի է ապացուցանել որ բայի մը բուն արմատն իւր նախատիպ վիճակին մէջ այսինքն հր. եզ. երկրորդ դէմքը եղած տտեն՝ գոյականի մը նշանակութիւն առնու, եւ ապա շեւտը մեթրոնիկով ածանցեալ բայ շինուի. թէպէտեւ կան այնպիսի աներեւոյթք որոնք գոյականէ մը չը կազմուած եւ անմիջապէս նախատիպ բայերու վրայ նոյն մասնիկներն բերուած կերեւին, ինչպէս են

چاق زարագ. (յօդել, կազմել, մերձենալ) چاق زاروا-
մագ. (ձաթել):

صاعق սարտուղիլ, صاعق ساقاլագ. (մխել):

اكك հիմեք. (ցանել) اكك كك հիշեմեք. (յօդել) եւ այն բառերն. բայց այսպիսի բառերը միեւնոյն կարծեցնողն լսկ նմանաձայնութիւննին է: Այն կարգէն են նաեւ այն արմատական՝ միանգամայն եւ նմանաձայն բառերը ڃا ճիզ (ծունկ) եւ (կարգէ յօրինէ) ڄا ցար (ձիւն) եւ (խառնէ) ڄڻ ցրր (դաշտա-

(1) Շարունակութիւն:

վայր) եւ (կոտրէ) ٢٤ ١ ٢٥ (ներքին) եւ (խըմէ) եւայլն բա-
ւերն, որոց մի եւ նոյն արմատի սերունդ ըլլալնին, եւ տար-
բեր նշանակութիւն առած լինելնին հաւաստի չեն կրնար
ըլլալ:

Մեր սոյն կարծիքն՝ յանդուզն վճիռ մը կը համարի մեր
Արժ. Հայրն. բայց սակայն լեզուի մի ընդհանուր կանոնի
վրայ հիմնեալ ճշմարտութիւն մը կարելի չէ յանդգնութիւն
համարիլ, ինչպէս որ վերոյգրեալ պատասխանոյն մէջ նոյն
խակ իբր ապացոյց յառաջ բերած բառերն եւս՝ ընդհակա-
ռակն մեր առաջարկած ընդհանուր կանոնը ստուգած են ոչ
թէ յանդգնութիւնն. գործրինակ:

Նախ ٢٦ ١ ٢٧ անունագ. եւ ٢٨ ١ ٢٩ անշարմագ. ٣٠ ١ ٣١ սիւնեի եւ
٣٢ ١ ٣٣ սիւնիւնեի աներեւոյթներուն մէջ եւս զօրս Նորին Ար-
ժանապատուութիւնն իբր ի մի արմատէ ելած բայեր կը
վճռէ, նոյն խտիրը կայ ինչ խտիր որ կար ընդ մէջ արեւագ
եւ արշարմագ աներեւոյթից, ըստ որում անմիջապէս անագ,
մեի մասնիկ առնող ան (յիշէ) եւ սիւն (շաղբէ) բառերն,
ինչպէս որ յայտնի է, նոյն բայից նախատիպ արմատներն՝
միանգամայն եւ հրամայականներն են, բայց լեաւը մեքթու-
հետով ածանցեալ ٣٤ ١ ٣٥ ան բառը գոյական մ'է, եւ կը նշանակէ
(ուղեղ). եւ անշարմագ ածանցուելով կըլլայ (ի միտ առնուլ)
վասն որոյ տնմիտին կրտուի ٣٦ ١ ٣٧ անկըթ. (ուղեղը քիչ) այս-
ինքն պէյիւնիզ: ٣٨ ١ ٣٩ ան բառին մի ուրիշ նշանակութիւնն ալ
(յօդ) է. եթէ նոյն բառը լեաւը մեքթուհետով ածանցուի
(յօդեւ) կը նշանակէ:

٤٠ ١ ٤١ սիւնիւնեի աներեւոյթն (միտք) նշանակող ٤٢ ١ ٤٣ սեկ գո-
յականէն կաժանցուի, յորմէ կը ծագի նաեւ ٤٤ ١ ٤٥ սեկեւեի
աներեւոյթն. ինչպէս որ հպարտին կրտուի ٤٦ ١ ٤٧ սեկսիզ (ան-
միտ) այսինքն (ապուշ), որոնք սիւնեի բառի հետ բնաւ վերա-
բերութիւն չունին:

Երկրորդ՝ քանդակագ եթէ ٤٨ ١ ٤٩ գրով ٥٠ ١ ٥١ կը գրուի, ար-
մատն է (կասկած) նշանակող ٥٢ ١ ٥٣ քան գոյական բառն՝ եւ կը
նշանակէ (կասկածիլ) մինչ զի ٥٤ ١ ٥٥ քանեւագ արմատական բայ
մ'է եւ (հիանալ) կը նշանակէ, յորմէ է ածանցեալ ٥٦ ١ ٥٧ ٥٨ ١ ٥٩
٥٩ ١ ٦٠ քանը անունն, ինչպէս են ٦١ ١ ٦٢ ٦٣ ٦٤ ١ ٦٥ ٦٦ ١ ٦٧ ٦٨ ١ ٦٩
٦٩ ١ ٧٠ ٧١ ١ ٧٢ ٧٣ ١ ٧٤ ٧٥ ١ ٧٦ ٧٧ ١ ٧٨ ٧٩ ١ ٨٠ ٨١ ٨٢ ٨٣ ٨٤ ٨٥ ٨٦ ٨٧ ٨٨ ٨٩ ٩٠ ٩١ ٩٢ ٩٣ ٩٤ ٩٥ ٩٦ ٩٧ ٩٨ ٩٩ ١٠٠ ١٠١ ١٠٢ ١٠٣ ١٠٤ ١٠٥ ١٠٦ ١٠٧ ١٠٨ ١٠٩ ١١٠ ١١١ ١١٢ ١١٣ ١١٤ ١١٥ ١١٦ ١١٧ ١١٨ ١١٩ ١٢٠ ١٢١ ١٢٢ ١٢٣ ١٢٤ ١٢٥ ١٢٦ ١٢٧ ١٢٨ ١٢٩ ١٣٠ ١٣١ ١٣٢ ١٣٣ ١٣٤ ١٣٥ ١٣٦ ١٣٧ ١٣٨ ١٣٩ ١٤٠ ١٤١ ١٤٢ ١٤٣ ١٤٤ ١٤٥ ١٤٦ ١٤٧ ١٤٨ ١٤٩ ١٥٠ ١٥١ ١٥٢ ١٥٣ ١٥٤ ١٥٥ ١٥٦ ١٥٧ ١٥٨ ١٥٩ ١٦٠ ١٦١ ١٦٢ ١٦٣ ١٦٤ ١٦٥ ١٦٦ ١٦٧ ١٦٨ ١٦٩ ١٧٠ ١٧١ ١٧٢ ١٧٣ ١٧٤ ١٧٥ ١٧٦ ١٧٧ ١٧٨ ١٧٩ ١٨٠ ١٨١ ١٨٢ ١٨٣ ١٨٤ ١٨٥ ١٨٦ ١٨٧ ١٨٨ ١٨٩ ١٩٠ ١٩١ ١٩٢ ١٩٣ ١٩٤ ١٩٥ ١٩٦ ١٩٧ ١٩٨ ١٩٩ ٢٠٠ ٢٠١ ٢٠٢ ٢٠٣ ٢٠٤ ٢٠٥ ٢٠٦ ٢٠٧ ٢٠٨ ٢٠٩ ٢١٠ ٢١١ ٢١٢ ٢١٣ ٢١٤ ٢١٥ ٢١٦ ٢١٧ ٢١٨ ٢١٩ ٢٢٠ ٢٢١ ٢٢٢ ٢٢٣ ٢٢٤ ٢٢٥ ٢٢٦ ٢٢٧ ٢٢٨ ٢٢٩ ٢٣٠ ٢٣١ ٢٣٢ ٢٣٣ ٢٣٤ ٢٣٥ ٢٣٦ ٢٣٧ ٢٣٨ ٢٣٩ ٢٤٠ ٢٤١ ٢٤٢ ٢٤٣ ٢٤٤ ٢٤٥ ٢٤٦ ٢٤٧ ٢٤٨ ٢٤٩ ٢٥٠ ٢٥١ ٢٥٢ ٢٥٣ ٢٥٤ ٢٥٥ ٢٥٦ ٢٥٧ ٢٥٨ ٢٥٩ ٢٦٠ ٢٦١ ٢٦٢ ٢٦٣ ٢٦٤ ٢٦٥ ٢٦٦ ٢٦٧ ٢٦٨ ٢٦٩ ٢٧٠ ٢٧١ ٢٧٢ ٢٧٣ ٢٧٤ ٢٧٥ ٢٧٦ ٢٧٧ ٢٧٨ ٢٧٩ ٢٨٠ ٢٨١ ٢٨٢ ٢٨٣ ٢٨٤ ٢٨٥ ٢٨٦ ٢٨٧ ٢٨٨ ٢٨٩ ٢٩٠ ٢٩١ ٢٩٢ ٢٩٣ ٢٩٤ ٢٩٥ ٢٩٦ ٢٩٧ ٢٩٨ ٢٩٩ ٣٠٠ ٣٠١ ٣٠٢ ٣٠٣ ٣٠٤ ٣٠٥ ٣٠٦ ٣٠٧ ٣٠٨ ٣٠٩ ٣١٠ ٣١١ ٣١٢ ٣١٣ ٣١٤ ٣١٥ ٣١٦ ٣١٧ ٣١٨ ٣١٩ ٣٢٠ ٣٢١ ٣٢٢ ٣٢٣ ٣٢٤ ٣٢٥ ٣٢٦ ٣٢٧ ٣٢٨ ٣٢٩ ٣٣٠ ٣٣١ ٣٣٢ ٣٣٣ ٣٣٤ ٣٣٥ ٣٣٦ ٣٣٧ ٣٣٨ ٣٣٩ ٣٤٠ ٣٤١ ٣٤٢ ٣٤٣ ٣٤٤ ٣٤٥ ٣٤٦ ٣٤٧ ٣٤٨ ٣٤٩ ٣٥٠ ٣٥١ ٣٥٢ ٣٥٣ ٣٥٤ ٣٥٥ ٣٥٦ ٣٥٧ ٣٥٨ ٣٥٩ ٣٦٠ ٣٦١ ٣٦٢ ٣٦٣ ٣٦٤ ٣٦٥ ٣٦٦ ٣٦٧ ٣٦٨ ٣٦٩ ٣٧٠ ٣٧١ ٣٧٢ ٣٧٣ ٣٧٤ ٣٧٥ ٣٧٦ ٣٧٧ ٣٧٨ ٣٧٩ ٣٨٠ ٣٨١ ٣٨٢ ٣٨٣ ٣٨٤ ٣٨٥ ٣٨٦ ٣٨٧ ٣٨٨ ٣٨٩ ٣٩٠ ٣٩١ ٣٩٢ ٣٩٣ ٣٩٤ ٣٩٥ ٣٩٦ ٣٩٧ ٣٩٨ ٣٩٩ ٤٠٠ ٤٠١ ٤٠٢ ٤٠٣ ٤٠٤ ٤٠٥ ٤٠٦ ٤٠٧ ٤٠٨ ٤٠٩ ٤١٠ ٤١١ ٤١٢ ٤١٣ ٤١٤ ٤١٥ ٤١٦ ٤١٧ ٤١٨ ٤١٩ ٤٢٠ ٤٢١ ٤٢٢ ٤٢٣ ٤٢٤ ٤٢٥ ٤٢٦ ٤٢٧ ٤٢٨ ٤٢٩ ٤٣٠ ٤٣١ ٤٣٢ ٤٣٣ ٤٣٤ ٤٣٥ ٤٣٦ ٤٣٧ ٤٣٨ ٤٣٩ ٤٤٠ ٤٤١ ٤٤٢ ٤٤٣ ٤٤٤ ٤٤٥ ٤٤٦ ٤٤٧ ٤٤٨ ٤٤٩ ٤٥٠ ٤٥١ ٤٥٢ ٤٥٣ ٤٥٤ ٤٥٥ ٤٥٦ ٤٥٧ ٤٥٨ ٤٥٩ ٤٦٠ ٤٦١ ٤٦٢ ٤٦٣ ٤٦٤ ٤٦٥ ٤٦٦ ٤٦٧ ٤٦٨ ٤٦٩ ٤٧٠ ٤٧١ ٤٧٢ ٤٧٣ ٤٧٤ ٤٧٥ ٤٧٦ ٤٧٧ ٤٧٨ ٤٧٩ ٤٨٠ ٤٨١ ٤٨٢ ٤٨٣ ٤٨٤ ٤٨٥ ٤٨٦ ٤٨٧ ٤٨٨ ٤٨٩ ٤٩٠ ٤٩١ ٤٩٢ ٤٩٣ ٤٩٤ ٤٩٥ ٤٩٦ ٤٩٧ ٤٩٨ ٤٩٩ ٥٠٠ ٥٠١ ٥٠٢ ٥٠٣ ٥٠٤ ٥٠٥ ٥٠٦ ٥٠٧ ٥٠٨ ٥٠٩ ٥١٠ ٥١١ ٥١٢ ٥١٣ ٥١٤ ٥١٥ ٥١٦ ٥١٧ ٥١٨ ٥١٩ ٥٢٠ ٥٢١ ٥٢٢ ٥٢٣ ٥٢٤ ٥٢٥ ٥٢٦ ٥٢٧ ٥٢٨ ٥٢٩ ٥٣٠ ٥٣١ ٥٣٢ ٥٣٣ ٥٣٤ ٥٣٥ ٥٣٦ ٥٣٧ ٥٣٨ ٥٣٩ ٥٤٠ ٥٤١ ٥٤٢ ٥٤٣ ٥٤٤ ٥٤٥ ٥٤٦ ٥٤٧ ٥٤٨ ٥٤٩ ٥٥٠ ٥٥١ ٥٥٢ ٥٥٣ ٥٥٤ ٥٥٥ ٥٥٦ ٥٥٧ ٥٥٨ ٥٥٩ ٥٦٠ ٥٦١ ٥٦٢ ٥٦٣ ٥٦٤ ٥٦٥ ٥٦٦ ٥٦٧ ٥٦٨ ٥٦٩ ٥٧٠ ٥٧١ ٥٧٢ ٥٧٣ ٥٧٤ ٥٧٥ ٥٧٦ ٥٧٧ ٥٧٨ ٥٧٩ ٥٨٠ ٥٨١ ٥٨٢ ٥٨٣ ٥٨٤ ٥٨٥ ٥٨٦ ٥٨٧ ٥٨٨ ٥٨٩ ٥٩٠ ٥٩١ ٥٩٢ ٥٩٣ ٥٩٤ ٥٩٥ ٥٩٦ ٥٩٧ ٥٩٨ ٥٩٩ ٦٠٠ ٦٠١ ٦٠٢ ٦٠٣ ٦٠٤ ٦٠٥ ٦٠٦ ٦٠٧ ٦٠٨ ٦٠٩ ٦١٠ ٦١١ ٦١٢ ٦١٣ ٦١٤ ٦١٥ ٦١٦ ٦١٧ ٦١٨ ٦١٩ ٦٢٠ ٦٢١ ٦٢٢ ٦٢٣ ٦٢٤ ٦٢٥ ٦٢٦ ٦٢٧ ٦٢٨ ٦٢٩ ٦٣٠ ٦٣١ ٦٣٢ ٦٣٣ ٦٣٤ ٦٣٥ ٦٣٦ ٦٣٧ ٦٣٨ ٦٣٩ ٦٤٠ ٦٤١ ٦٤٢ ٦٤٣ ٦٤٤ ٦٤٥ ٦٤٦ ٦٤٧ ٦٤٨ ٦٤٩ ٦٥٠ ٦٥١ ٦٥٢ ٦٥٣ ٦٥٤ ٦٥٥ ٦٥٦ ٦٥٧ ٦٥٨ ٦٥٩ ٦٦٠ ٦٦١ ٦٦٢ ٦٦٣ ٦٦٤ ٦٦٥ ٦٦٦ ٦٦٧ ٦٦٨ ٦٦٩ ٦٧٠ ٦٧١ ٦٧٢ ٦٧٣ ٦٧٤ ٦٧٥ ٦٧٦ ٦٧٧ ٦٧٨ ٦٧٩ ٦٨٠ ٦٨١ ٦٨٢ ٦٨٣ ٦٨٤ ٦٨٥ ٦٨٦ ٦٨٧ ٦٨٨ ٦٨٩ ٦٩٠ ٦٩١ ٦٩٢ ٦٩٣ ٦٩٤ ٦٩٥ ٦٩٦ ٦٩٧ ٦٩٨ ٦٩٩ ٧٠٠ ٧٠١ ٧٠٢ ٧٠٣ ٧٠٤ ٧٠٥ ٧٠٦ ٧٠٧ ٧٠٨ ٧٠٩ ٧١٠ ٧١١ ٧١٢ ٧١٣ ٧١٤ ٧١٥ ٧١٦ ٧١٧ ٧١٨ ٧١٩ ٧٢٠ ٧٢١ ٧٢٢ ٧٢٣ ٧٢٤ ٧٢٥ ٧٢٦ ٧٢٧ ٧٢٨ ٧٢٩ ٧٣٠ ٧٣١ ٧٣٢ ٧٣٣ ٧٣٤ ٧٣٥ ٧٣٦ ٧٣٧ ٧٣٨ ٧٣٩ ٧٤٠ ٧٤١ ٧٤٢ ٧٤٣ ٧٤٤ ٧٤٥ ٧٤٦ ٧٤٧ ٧٤٨ ٧٤٩ ٧٥٠ ٧٥١ ٧٥٢ ٧٥٣ ٧٥٤ ٧٥٥ ٧٥٦ ٧٥٧ ٧٥٨ ٧٥٩ ٧٦٠ ٧٦١ ٧٦٢ ٧٦٣ ٧٦٤ ٧٦٥ ٧٦٦ ٧٦٧ ٧٦٨ ٧٦٩ ٧٧٠ ٧٧١ ٧٧٢ ٧٧٣ ٧٧٤ ٧٧٥ ٧٧٦ ٧٧٧ ٧٧٨ ٧٧٩ ٧٨٠ ٧٨١ ٧٨٢ ٧٨٣ ٧٨٤ ٧٨٥ ٧٨٦ ٧٨٧ ٧٨٨ ٧٨٩ ٧٩٠ ٧٩١ ٧٩٢ ٧٩٣ ٧٩٤ ٧٩٥ ٧٩٦ ٧٩٧ ٧٩٨ ٧٩٩ ٨٠٠ ٨٠١ ٨٠٢ ٨٠٣ ٨٠٤ ٨٠٥ ٨٠٦ ٨٠٧ ٨٠٨ ٨٠٩ ٨١٠ ٨١١ ٨١٢ ٨١٣ ٨١٤ ٨١٥ ٨١٦ ٨١٧ ٨١٨ ٨١٩ ٨٢٠ ٨٢١ ٨٢٢ ٨٢٣ ٨٢٤ ٨٢٥ ٨٢٦ ٨٢٧ ٨٢٨ ٨٢٩ ٨٣٠ ٨٣١ ٨٣٢ ٨٣٣ ٨٣٤ ٨٣٥ ٨٣٦ ٨٣٧ ٨٣٨ ٨٣٩ ٨٤٠ ٨٤١ ٨٤٢ ٨٤٣ ٨٤٤ ٨٤٥ ٨٤٦ ٨٤٧ ٨٤٨ ٨٤٩ ٨٥٠ ٨٥١ ٨٥٢ ٨٥٣ ٨٥٤ ٨٥٥ ٨٥٦ ٨٥٧ ٨٥٨ ٨٥٩ ٨٦٠ ٨٦١ ٨٦٢ ٨٦٣ ٨٦٤ ٨٦٥ ٨٦٦ ٨٦٧ ٨٦٨ ٨٦٩ ٨٧٠ ٨٧١ ٨٧٢ ٨٧٣ ٨٧٤ ٨٧٥ ٨٧٦ ٨٧٧ ٨٧٨ ٨٧٩ ٨٨٠ ٨٨١ ٨٨٢ ٨٨٣ ٨٨٤ ٨٨٥ ٨٨٦ ٨٨٧ ٨٨٨ ٨٨٩ ٨٩٠ ٨٩١ ٨٩٢ ٨٩٣ ٨٩٤ ٨٩٥ ٨٩٦ ٨٩٧ ٨٩٨ ٨٩٩ ٩٠٠ ٩٠١ ٩٠٢ ٩٠٣ ٩٠٤ ٩٠٥ ٩٠٦ ٩٠٧ ٩٠٨ ٩٠٩ ٩١٠ ٩١١ ٩١٢ ٩١٣ ٩١٤ ٩١٥ ٩١٦ ٩١٧ ٩١٨ ٩١٩ ٩٢٠ ٩٢١ ٩٢٢ ٩٢٣ ٩٢٤ ٩٢٥ ٩٢٦ ٩٢٧ ٩٢٨ ٩٢٩ ٩٣٠ ٩٣١ ٩٣٢ ٩٣٣ ٩٣٤ ٩٣٥ ٩٣٦ ٩٣٧ ٩٣٨ ٩٣٩ ٩٤٠ ٩٤١ ٩٤٢ ٩٤٣ ٩٤٤ ٩٤٥ ٩٤٦ ٩٤٧ ٩٤٨ ٩٤٩ ٩٥٠ ٩٥١ ٩٥٢ ٩٥٣ ٩٥٤ ٩٥٥ ٩٥٦ ٩٥٧ ٩٥٨ ٩٥٩ ٩٦٠ ٩٦١ ٩٦٢ ٩٦٣ ٩٦٤ ٩٦٥ ٩٦٦ ٩٦٧ ٩٦٨ ٩٦٩ ٩٧٠ ٩٧١ ٩٧٢ ٩٧٣ ٩٧٤ ٩٧٥ ٩٧٦ ٩٧٧ ٩٧٨ ٩٧٩ ٩٨٠ ٩٨١ ٩٨٢ ٩٨٣ ٩٨٤ ٩٨٥ ٩٨٦ ٩٨٧ ٩٨٨ ٩٨٩ ٩٩٠ ٩٩١ ٩٩٢ ٩٩٣ ٩٩٤ ٩٩٥ ٩٩٦ ٩٩٧ ٩٩٨ ٩٩٩ ١٠٠٠ ١٠٠١ ١٠٠٢ ١٠٠٣ ١٠٠٤ ١٠٠٥ ١٠٠٦ ١٠٠٧ ١٠٠٨ ١٠٠٩ ١٠١٠ ١٠١١ ١٠١٢ ١٠١٣ ١٠١٤ ١٠١٥ ١٠١٦ ١٠١٧ ١٠١٨ ١٠١٩ ١٠٢٠ ١٠٢١ ١٠٢٢ ١٠٢٣ ١٠٢٤ ١٠٢٥ ١٠٢٦ ١٠٢٧ ١٠٢٨ ١٠٢٩ ١٠٣٠ ١٠٣١ ١٠٣٢ ١٠٣٣ ١٠٣٤ ١٠٣٥ ١٠٣٦ ١٠٣٧ ١٠٣٨ ١٠٣٩ ١٠٤٠ ١٠٤١ ١٠٤٢ ١٠٤٣ ١٠٤٤ ١٠٤٥ ١٠٤٦ ١٠٤٧ ١٠٤٨ ١٠٤٩ ١٠٥٠ ١٠٥١ ١٠٥٢ ١٠٥٣ ١٠٥٤ ١٠٥٥ ١٠٥٦ ١٠٥٧ ١٠٥٨ ١٠٥٩ ١٠٦٠ ١٠٦١ ١٠٦٢ ١٠٦٣ ١٠٦٤ ١٠٦٥ ١٠٦٦ ١٠٦٧ ١٠٦٨ ١٠٦٩ ١٠٧٠ ١٠٧١ ١٠٧٢ ١٠٧٣ ١٠٧٤ ١٠٧٥ ١٠٧٦ ١٠٧٧ ١٠٧٨ ١٠٧٩ ١٠٨٠ ١٠٨١ ١٠٨٢ ١٠٨٣ ١٠٨٤ ١٠٨٥ ١٠٨٦ ١٠٨٧ ١٠٨٨ ١٠٨٩ ١٠٩٠ ١٠٩١ ١٠٩٢ ١٠٩٣ ١٠٩٤ ١٠٩٥ ١٠٩٦ ١٠٩٧ ١٠٩٨ ١٠٩٩ ١١٠٠ ١١٠١ ١١٠٢ ١١٠٣ ١١٠٤ ١١٠٥ ١١٠٦ ١١٠٧ ١١٠٨ ١١٠٩ ١١١٠ ١١١١ ١١١٢ ١١١٣ ١١١٤ ١١١٥ ١١١٦ ١١١٧ ١١١٨ ١١١٩ ١١٢٠ ١١٢١ ١١٢٢ ١١٢٣ ١١٢٤ ١١٢٥ ١١٢٦ ١١٢٧ ١١٢٨ ١١٢٩ ١١٣٠ ١١٣١ ١١٣٢ ١١٣٣ ١١٣٤ ١١٣٥ ١١٣٦ ١١٣٧ ١١٣٨ ١١٣٩ ١١٤٠ ١١٤١ ١١٤٢ ١١٤٣ ١١٤٤ ١١٤٥ ١١٤٦ ١١٤٧ ١١٤٨ ١١٤٩ ١١٥٠ ١١٥١ ١١٥٢ ١١٥٣ ١١٥٤ ١١٥٥ ١١٥٦ ١١٥٧ ١١٥٨ ١١٥٩ ١١٦٠ ١١٦١ ١١٦٢ ١١٦٣ ١١٦٤ ١١٦٥ ١١٦٦ ١١٦٧ ١١٦٨ ١١٦٩ ١١٧٠ ١١٧١ ١١٧٢ ١١٧٣ ١١٧٤ ١١٧٥ ١١٧٦ ١١٧٧ ١١٧٨ ١١٧٩ ١١٨٠ ١١٨١ ١١٨٢ ١١٨٣ ١١٨٤ ١١٨٥ ١١٨٦ ١١٨٧ ١١٨٨ ١١٨٩ ١١٩٠ ١١٩١ ١١٩٢ ١١٩٣ ١١٩٤ ١١٩٥ ١١٩٦ ١١٩٧ ١١٩٨ ١١٩٩ ١٢٠٠ ١٢٠١ ١٢٠٢ ١٢٠٣ ١٢٠٤ ١٢٠٥ ١٢٠٦ ١٢٠٧ ١٢٠٨ ١٢٠٩ ١٢١٠ ١٢١١ ١٢١٢ ١٢١٣ ١٢١٤ ١٢١٥ ١٢١٦ ١٢١٧ ١٢١٨ ١٢١٩ ١٢٢٠ ١٢٢١ ١٢٢٢ ١٢٢٣ ١٢٢٤ ١٢٢٥ ١٢٢٦ ١٢٢٧ ١٢٢٨ ١٢٢٩ ١٢٣٠ ١٢٣١ ١٢٣٢ ١٢٣٣ ١٢٣٤ ١٢٣٥ ١٢٣٦ ١٢٣٧ ١٢٣٨ ١٢٣٩ ١٢٤٠ ١٢٤١ ١٢٤٢ ١٢٤٣ ١٢٤٤ ١٢٤٥ ١٢٤٦ ١٢٤٧ ١٢٤٨ ١٢٤٩ ١٢٥٠ ١٢٥١ ١٢٥٢ ١٢٥٣ ١٢٥٤ ١٢٥٥ ١٢٥٦ ١٢٥٧ ١٢٥٨ ١٢٥٩ ١٢٦٠ ١٢٦١ ١٢٦٢ ١٢٦٣ ١٢٦٤ ١٢٦٥ ١٢٦٦ ١٢٦٧ ١٢٦٨ ١٢٦٩ ١٢٧٠ ١٢٧١ ١٢٧٢ ١٢٧٣ ١٢٧٤ ١٢٧٥ ١٢٧٦ ١٢٧٧ ١٢٧٨ ١٢٧٩ ١٢٨٠ ١٢٨١ ١٢٨٢ ١٢٨٣ ١٢٨٤ ١٢٨٥ ١٢٨٦ ١٢٨٧ ١٢٨٨ ١٢٨٩ ١٢٩٠ ١٢٩١ ١٢٩٢ ١٢٩٣ ١٢٩٤ ١٢٩٥ ١٢٩٦ ١٢٩٧ ١٢٩٨ ١٢٩٩ ١٣٠٠ ١٣٠١ ١٣٠٢ ١٣٠٣ ١٣٠٤ ١٣٠٥ ١٣٠٦ ١٣٠٧ ١٣٠٨ ١٣٠٩ ١٣١٠ ١٣١١ ١٣١٢ ١٣١٣ ١٣١٤ ١٣١٥ ١٣١٦ ١٣١٧ ١٣١٨ ١٣١٩ ١٣٢٠ ١٣٢١ ١٣٢٢ ١٣٢٣ ١٣٢٤ ١٣٢٥ ١٣٢٦ ١٣٢٧ ١٣٢٨ ١٣٢٩ ١٣٣٠ ١٣٣١ ١٣٣٢ ١٣٣٣ ١٣٣٤ ١٣٣٥ ١٣٣٦ ١٣٣٧ ١٣٣٨ ١٣٣٩ ١٣٤٠ ١٣٤١ ١٣٤٢ ١٣٤٣ ١٣٤٤ ١٣٤٥ ١٣٤٦ ١٣٤٧ ١٣٤٨ ١٣٤٩ ١٣٥٠ ١٣٥١ ١٣٥٢ ١٣٥٣ ١٣٥٤ ١٣٥٥ ١٣٥٦ ١٣٥٧ ١٣٥٨ ١٣٥٩ ١٣٦٠ ١٣٦١ ١٣٦٢ ١٣٦٣ ١٣٦٤ ١٣٦٥ ١٣٦٦ ١٣٦٧ ١٣٦٨ ١٣٦٩ ١٣٧٠ ١٣٧١ ١٣٧٢ ١٣٧٣ ١٣٧٤ ١٣٧٥ ١٣٧٦ ١٣٧٧ ١٣٧٨ ١٣٧٩ ١٣٨٠ ١٣٨١ ١٣٨٢ ١٣٨٣ ١٣٨٤ ١٣٨٥ ١٣٨٦ ١٣٨٧ ١٣٨٨ ١٣٨٩ ١٣٩٠ ١٣٩١ ١٣٩٢ ١٣٩٣ ١٣٩٤ ١٣٩٥ ١٣٩٦ ١٣٩٧ ١٣٩٨ ١٣٩٩ ١٤٠٠ ١٤٠١ ١٤٠٢ ١٤٠٣ ١٤٠٤ ١٤٠٥ ١٤٠٦ ١٤٠٧ ١٤٠٨ ١٤٠٩ ١٤١٠ ١٤١١ ١٤١٢ ١٤١٣ ١٤١٤ ١٤١٥ ١٤١٦ ١٤١٧ ١٤١٨ ١٤١٩ ١٤٢٠ ١٤٢١ ١٤٢٢ ١٤٢٣ ١٤٢٤ ١٤٢٥ ١٤٢٦ ١٤٢٧ ١٤٢٨ ١٤٢٩ ١٤٣٠ ١٤٣١ ١٤٣٢ ١٤٣٣ ١٤٣٤ ١٤٣٥ ١٤٣٦ ١٤٣٧ ١٤٣٨ ١٤٣٩ ١٤٤٠ ١٤٤١ ١٤٤٢ ١٤٤٣ ١٤٤٤ ١٤٤٥ ١٤٤٦ ١٤٤٧ ١٤٤٨ ١٤٤٩ ١٤٥٠ ١٤٥١ ١٤٥٢ ١٤٥٣ ١٤٥٤ ١٤٥٥ ١٤٥٦ ١٤٥٧ ١٤٥٨ ١٤٥٩ ١٤٦٠ ١٤٦١ ١٤٦٢ ١٤٦٣ ١٤٦

նշանակէ ինչպէս կրօնի ٽاڪ ٻلدري քան երջնորը. (առող առա-
ւօտեան) եթէ նոյն բառն յեաւը մեքքուհեով ածանցուի, կը
նշանակէ (զարթնուլ լուսաւորիլ) եւ ٽاڪيقي ٽاڪيقي քանրնագ
անիէ կը ծագի ըստ յիշատակեալ մասնաւոր կանոնի գոյական
անուանց. բայց երբոր ٽاڪيقي ٽա օւղղագրութեամբ կը գրուի,
ٽاڪ քան ձայնի մի ածանցումն կ'ըլլայ, որպիսիք են ٽاڪيقي
գալիլանագ. ٽاڪيقي չարքանագ եւայլն:

Իսկ գալով զագնագ. զագլանագ. քօրնիք եւ քօրիկնիք ա-
ներեւութից, որոնք Հ. Պողաճեանի Տաճկէ ի Հայ բառա-
րանի մէջ կը գտնուին միայն՝ մի զմիոյ կնի գրուած. մենք
արդարեւ թուրք լեզուի մէջ քօրնիք աներեւոյթ մը դիտենք,
բայց քօրիկնիք հնչմամբ բառ մը լսած չունիմք ամենեւին.
Եւ զագլանագ (հրել, խթել), աներեւոյթն ալ թերեւս պիտի
հնչուի զագլանագ. ըստ այնմ յատուկ կանոնի լեզուին որ
արմատական բայ մը ձայնանիչով եւ յեաւը մեքքուհեով կ'ա-
ծանցէ եւ գործողութիւնն աստիճանաբար եւ զուն ուրեք
թեթեւակի եւ երբեմն ալ սաստիկութեամբ կատարելու նշա-
նակութիւններ կուտայ. ինչպէս ٽاڪيقي ٽա օղղագ (ճմլել) ٽա օղղա-
ղանագ (չփել) ٽա օղղա (չփել) ٽա օղղա (քերել) ٽա օղղա (քերել)
ٽա օղղա (քերել) ٽա օղղա (քերել) ٽա օղղա (քերել) ٽա օղղա (քերել)
եւայլն:

ٽա օղղա աներեւոյթին՝ ٽա օղղա աներեւոյ-
թի հետ վերաբերութիւն ունենալն ոչ միայն լեզուի կանո-
նին, այլ եւ խելքի ալ դէմ է, վասն զի առաջինը արմատա-
կան բայ մ'է, իսկ երկրորդին՝ այսինքն ٽա օղղա աներեւոյ-
թին համար թէեւ վէժիգ փաշա ٽա օղղա յեհնէի յուդաք ա-
նուն բառարանի մէջ ٽա օղղա գրելով արմատն չը հասկցուեցաւ
կըսէ, բայց ٽա օղղա օղղագրութեամբ որոշակի կը ցուցնէ
որ ճօս ٽա օղղա բառին (յորմէ ٽա օղղա ٽա օղղա) մի
ածանցումն է, եւ կը նշանակէ (տրամախոհել) վասն որոյ
բուն հնչումն պիտի լինի ٽա օղղա ٽա օղղա, որ ձայնանիչը
կարսնցնելով եւ հնչման կանոնի համեմատ ٽա օղղա ալ լեւաժը
եւայլի փոխուելով ٽա օղղա է եղած:

4. « Անուն մը՝ գոյական թէ ածական՝ առանց բայական արմատի մը
ըմբռնուիլ չը կրնար հասարակօրէն. այսպէս օրինակի համար զայ (ա-
ման) բառն ալ հարկաւ ունէր բայական արմատ մ'ալ զայ, կամ

զափ (զոցի ծածկել) նշանակումները. յորմէ ածանցուած են զափամագ, զափմագ, զափու, զափալը, զափան. որ արմատէն է նաեւ զափմագ (յափշտակել-գրղնալ-ծածկել) եւ գապլամագ որ դժուարաւ գալ (աման) բառէն կրնայ ածանցուած ըլլալ : »

Արդարեւ բառի մը՝ բայական արմատ մ'ունենալն (1) անհերքելի ճշմարտութիւն մ'է. բայց մենք սոյն ճշմարտութեան յենլով՝ եւ լեզուի կանոնը ու հաւանական փաստերը թողլով, չենք կրնար համարձակիլ *սոյն*իք եւ *սոյն*իքիւնիք ածականայթներն միեւնոյն արմատէն, եւ աք (ծի) բառն (նետէ) նշանակող *آ* աք հրամայականէն է ելած, եւ զաշու բայանունն ալ զաշումագ (յափշտակել) աներեւոյթէն է ածանցուած կարծելու, եւ կիւնեշ բառը կիւն—ըշըր բառերուն մի կրճատեալ բարդութիւնն է բսելու:

Սօցիալիստիկ եւ սօցիալիստիկ աներեւելից արմատներն նախա-
պէս բացատրեցինք. զանք հիմայ գաղիւնագ եւ գաղիւնագ ա-
նեբեւոյթներուն որ միեւնոյն արմատի սերունդ չեն. գա-
ղիւնագ բառն ոչ թէ հազիւ, այլ ընդհակառակն ըստ յի-
շատտեալ մասնաւոր կանոնի գոյական անուանց՝ բուն
խակ գաղ (աման) բառի մի ածանցումն է. որ ճայնանի-
շով գաղիւն հրամայականն եւ մագ մասնկամբ գաղիւնագ
անեբեւոյթը կը կազմուի. եւ գաղիւն գաղիւն (որ ըսել է
գաղիւնը) նոյն արմատէն կը ծագի. բայց գաղիւն բառն ե-
թէ (ծածկոցի) նշանակութիւն ունի, գաղիւնագ բայէն, եւ
եթէ (որոգայթի, լարի) նշանակութեամբ ստեղծուի, գաղիւնագ
անեբեւոյթէն կ'ածանցուի. եւ գաղիւնագ բուն (յալիշտակեւ) է,
որ գաղ (աման) եւ գաղիւնագ (գոցեւ) բառերու հետ բնաւ
վերաբերութիւն չունին:

Սոյն բացատրութիւններէն յայտնի կերեւի թէ, թուրք լեզուին մէջ թէ ծագմամբ անյայտ եղող, եւ թէ թանձրացեալ ու ածանցեալ գոյականներուն եւ դուն ուրեք ածականներուն շեամբ մեքիթուհիով բայ շինուիլն՝ ընդհանուր կանոն մ'է, ընդ որով կը սլարունակուի նաեւ (ոտանուլ) նշանակող աքլամագ աներեւոյթն՝ որ ٭ ար (ծի) գոյականէն է ա-

(1) Սոյն մասին ըստ մեզ որոշեալ սահմանն՝ յօդուածոյս սկիզբը մասնաւոր ծանօթութեամբ բացատրած ըլլալով հոս կրկնէն աւելորդ կը համարիմք:

սասագ եւ սասը բառերէն կրճատեալ չըլլալն՝ լեզուի ընդհանուր կանոնին հակառակ կերեւի, ինչպէս որ շատ մը գաւառներու բնակիչք արդէն սասագ եւ սասը բառերն կը գործածեն համի նշանակութեամբ:

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Յ. ՊԱՆԲԳՃԵԱՆ

Ս Ի Ր Ա Ն Ո Յ Շ

Վ Է Պ Տ Ի Կ Ի Ն Տ Ի Ի Ս Ա Ք Ի

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Ր Ա Ն

[Հանդիսիս հոչակաւոր աշխատակցոսի Մեծաւոյժ Տիկին Սրբուհի Տիւսաբ բարեհաճած է խմբագրութիւնս արտօնել՝ իր ընդ մամլով Սիրանոյշ վէպին նախաբանն այժմէն Երկրագունքի մէջ հրատարակելու:]

Սիրանոյշ անուն փոքրիկ վէպս՝ իւրոյս ընծայելով նուազաւոր ընտրած եմ դարձեալ ուսումնասիրել եւ դատաւարտել ընկերական անիրաւութեանց մէկ քանիններն որք զիրն կը ճնշեն ամուսնական պայմանաց ներքեւ:

Ամուսնութեամբ ընտանիքը կը կազմուի, ընտանեօք՝ ընկերութիւնը: Որչափ ամուսնութիւններն երջանիկ ըլլան նոյնչափ զաւկները բարեկիրթ կը հանդիսանան, եւ նոյն համեմատութեամբ ընկերութիւնն ընտիր անդամօք կը ճոխանայ: Ամուսնութիւնն ընկերութեան հիմն է սերեմն, եւ ամուլից մէջ միաբանութիւնն ընկերային բարեկարգութիւնը կը ձեւապնէ, ինչպէս եւ բարոյականութիւնը սիրոյ հիմն կը հաստատէ: Ուր որ սէր չկայ պարտականութեան գաղափարը կայ պարզապէս, եւ միայն այդ գաղափարը ամուսնական յարկին ներքեւ կը ներկայէ մարմին մի առանց հոգւոյ՝ այսինքն կենաց կոմսքը:

Դժբաղդաբար այսօր ամուսնութիւններն առաւել փառասիրութեան եւ վաճառականութեան խնդիր դարձած են

քան թէ մոերմական յօդերու՝ նոյն ժամանակէն 'ի վեր որ հրաժեշտ տուինք այն վսեմ դրութեան, երբ մէն մի մարդ հաւատարիմ ընկերուհի մի կ'որոնէր յանդորր իւր կենաց:

Բայց ի՞նչ կը հետեւի այս շահախնդիր եւ առեւտրական գործողութիւններէ: Կը հետեւի որ ամալք օր ըստ օրէ երեւան կը հանեն իրենց անհաշտ բնաւորութիւնները՝ զորս կամ բողձանք եւ կամ ժամանակ չէին ունեցած փոխադարձապէս ուսումնասիրելու, եւ կամ քողարկած էին թաքուն դիտաւորութեամբ: Կը հետեւի որ սրտերը փոխանակ օր աւուր իրարու սերտ յօդերով միանալու հակակրութեամբ իրարմէ կը հեռանան, իրարու թշնամի կը դառնան՝ ամուսնական յարկը դժոխքի վերածելով:

Այլը վայելած անսահման ազատութեամբն ընտանեաց յատկացեալ ժամանակը տունէն դուրս կ'անցնէ, գուարճութեանց, գեղեսրտեանց մէջ կը լիւզի, քանի որ ո՛չ ընկերային եւ ո՛չ օրէնսդրական արգելք մի իւր ապօրինաւոր ընթացքը կը խափանէ: Անբարոյականութեան բուրումներ իւր տունը հետը կը տանի, ու նոյն թունալից բուրումներով զկին կ'աղարտէ, կ'ընդերացնէ: մուլութեան գողարարին ու յետոյ առանց խիղճ ընելու անոր դատաւոր կը կանգնի գայն մուրհոցնէն վերջը:

Ընկերային բարուց գոյութիւնը միայն մէկ սեռին բարոյականութեամբն անհնարին է հաստատել, քանի որ երկու սեռից ջանից միութեամբն է, եւ 'ի նոյն ընտիր կէտ նկրտելով է որ ընկերային դարձին գեղեցիկ տմբողջութիւնը կը կազմուի: Որչափ այր մարդկանց անառակութիւնները բազմանան՝ նոյն չափով պիտի չառնայ եւ անսլարկեշտ կոնանց թիւը, քանի որ երկու սեռերը անընդհատ յարաբերութեան մէջ կ'ապրին:

Բազում հեշտասէր հարուստներ կենաց զաւրի մթնոլորտին մէջ կ'ապրին, ու կը սլահանջեն միանգամայն սիրուիլ ու յարգուիլ իրենց կանանցմէ: Սիրուիլ, յարգուիլ՝ զարմանալի յաւակնութիւն, յիմարական երապ:

Սիրուելու համար սէտք է սիրել եւ յարգել: Իսկ այրն անառակ ո՞ր հանգամանացը վրայ կը հիմնէ այդ սլահանջումը: Ա՛րդեօք մեծափառութեամբ յարկերուն վրայ, որք կ'նոջն ար-

տառուայ աւանդարանն դարձած են, եւ որոնց շուրջը կը դիզէ բանտապանի ամեն խտուածիւնները՝ Օթէլլօյի կատկածներովն ու նախանձներով անտարատ կեանք մի չարչարելով: Որպիսի դժոխային վիճակ է երբ կին հրեշտակն այր սատանի մի լծակցած է:

Սիրտն զգացմամբ կը շահուի եւ ոչ թէ ոտկոյ, եւ կը ցամքի երբ սիրավառ հոգի մի շի պտտախաւներ իրեն: Կինը սիրտ ու բանականութիւն է. միով կ'ապրի, միւսով կը խորհի: Եթէ միտքը յազթահարէ 'ի վնաս սրտին, մեռած է 'ի կին անձնութեան հրեշտակն որ սիրելով դիտէ զոհուիլ:

Մարդն, այն որ ուզողի կամ անուզողի բռնարարութեամբ տիրացած է սրտի՝ որ ազատ չէ, զոհի միայն տիրացած է. յայնժամ վայ այն ամուսնոյն: Մանուսնդ վայ այն ծնողաց որք իրենց զաւկները մարտիրոս կ'ընեն. դահճի դեր կը խաղան անոնք:

Սիրան իւր սեփհական օրէնքն ունի ինչպէս ամեն ինչ. զանոնք այլախօսելու փորձ փորձելն յիմարութիւն է քանի որ բնութեան օրէնքն անայլայլելի են:

Գոցէ յանդուգն անուանեն զիս դարձեալ այս յայտարարութեանցս համար: Բայց ինչ որ ամանց համար յանդգնութիւն է, ինձ համար պարզապէս պարտականութիւն մ'է: Տեսնել չարն եւ ծածկել զայն հարուածուելու եւ հալածուելու երկիւղիւ՝ արդարեւ հոգւոյ արիութիւն չի յայտներ: Մէն մի մարդ որ կը կարծէ նշմարել անխառնութիւն մի եւ զայն կը լռէ՝ ընդդէմ արդարութեան դողութիւն կը գործէ:

Երբ ՄԱՅՏԱՆ երեւցաւ, այր մարդկանց շատերն յուզուցան սատոխի, եւ ոմանք ալ գայթակղեցան իսկ:

Ինչո՞ւ սակայն այդ յուզումն, ինչո՞ւ այդ գայթակղութիւնը: Եթէ յայտնածներս իրաւացի են՝ արդարութեան դատին ծառայած կ'ըլլամ՝ եւ յայնժամ փոխանակ երկիւղի եւ ցամառն զոհունակութիւն պէտք էր որ ազդէի: Իսկ եթէ խնդրածներս երեւոյթական անդարձադրելի պահանջումներ են՝ բնաւ կարեւորութիւն տալու չէր անոնց, վասն զի իրր ամեն երեւոյթական ցնորք վաղ իսկ պիտի անհետանային:

Սակայն կան այնպիսի դաղափարներ զորս մաքերը՝ տակաւին հասուն չ'ըլլալով, դժգոհութեան զգացմամբ մի կ'ընդ-

նշմարեն հազիւ հազ, եւ զանոնք ըմբռնելու կարողութիւն չ'ունենալով՝ կը բողոքեն անոնց դէմ՝ յաջորդ դարուց թող-
լով զանոնք ուսումնասիրելու հոգը:

Նոր տեսութիւն մ'որ ընդունուած օրինաց, կարծեաց եւ սովորութեանց դէմ կը կանգնի, ընդհանրապէս չծառայեր այն դարուն յորում ծնունդ կ'առնու՝ քանի որ մօքերն ըստ բաւականի յարդարուած չեն մինչեւ անոր հանգամանացն հասնելու: Քանի դրութիւններ որք իբր անհնարին հրէշներ նկատուեցան յառաջընթաց դարուց մէջ, եւ որք իբր բնական ինչ ընդունուած են այսօր: Վստահ եմ որ նոյնը պիտի հանդիպի նաեւ Մայտայի նկատմամբ, զի ժամանակն եւ յառաջագիմութիւնը պաշտօն ունին նոր գաղափարները հասցնելու:

Սակայն պարտք անձիս կը համարիմ խոստովանելու թէ մեծ եղաւ դոհունակութիւնս նկատելով թէ երեւելի գրագէտներ ու լրջամիտ մօքեր, ինչպէս եւ տաղանդաւոր գրագիտահիմներ ու ազատասէր ազնիւ հոգիներ ձայնակից եղան ինձ:

Անցնինք ուրիշ խնդրոյ մի:

Յուսոյն եւ լաւին գիտութեամբն է՝ այսինքն մարդկութիւնն ամեն գոյներովը ներկայացնելով է որ կենաց ուսմունքը կ'ստացուի: Յուին ծածկելը զայն բուժել չէ, եւ զայն մասնանիշ ընելը չարը հաջակել չէ, ինչպէս ոմանք ուզեցին կործնել, եւ կամ կարծեցին անկեղծօրէն:

Յուին ճանաչելու է անկէ խոյս տալու, անոր գիմադրելու եւ յաղթանակելու համար: Այդ ընթացքը մտաց կորովը ու սկզբանց հաստատութիւնը կ'ապացուցանէ, ոյդ է առաքինութիւնը: Չարին անտեղեակ ըլլալն անմեղութիւն է պարզապէս, եւ անմեղութեան մէջ արժանիք չկայ, քանի որ ոչ մրցում կայ հոն եւ ոչ յաղթանակ:

Թէեւ Սիրանուշի մէջ Պօլսերնակ հայոց ընկերային պատկերին դոյզն մի մասն նկարագրել աշխատած եմ, հանդերձ այսու եւրոպական աշխարհին մէջ եւս փոքրիկ քայլեր առած եմ՝ հոնկէ քաղելու մտօք նկարագիրներ, որք՝ թէեւ մեր ազգային բարուց հետ բոլորովին յարաբերութիւն չունին, սակայն կերպիւ իւրիք տարբեր երեւոյթներ եւ զգայութներ, արուեստական թեթեւ ճաշակներ, պատմական տեսութիւն-

ներ նկարելով՝ ընդհանուր պատկերն առաւել հետաքրքրական կը հանգիստացնէ դուշէ :

Մարդկութիւնը մի է , ազգերը նոյն մարդկութեան գաւազներն են՝ զորս կլիմաները , հեռաւորութիւնը , ընկերային շահերը , մարդկային կիրքերը իրարու թշնամի դարձուցած են . բայց վերջապէս իրենց ծագումը նոյնն է քանի որ մարդկութեան մեծ մարմինն է : Նոյնն է եւ իւրեանց նստաւոր՝ այսինքն յառաջագիմութիւնը :

Ուստի մարդկութեան մեծ ընտանիքէն անխտիր փոխ կ'առնում ինչ որ կը նպաստէ լաւը , գեղեցիկը եւ կամ տգեղը ներկայացնելու : Մէկ կողմ թողուլ պարագայ մի , գէպք մի , տաղանդ մի , պատմական իր մի՝ վասն զի աղբային չէ , զայդ բնաւ չեմ ըմբռներ : Ինչո՞ւ ուրեմն օտար ազգաց պատմութիւնը , մասենադրութիւնը եւ գեղարուեստներն ուսումնասիրենք եթէ հարկ է որ մէն մի ազգ կղզիանայ մարդկութեան օվկէանին մէջ : Կ'ուսնինք քննելու , բաղդատելու , դատելու եւ գործելու համար :

Երբ վէպի մէջ օտար զգացումներ , տեսութիւններ մերիններուն կը մերձենան տարբեր երեւոյթներ 'ի հանդէս բերելով , զգալի կ'ընեն մեզ այն առաւելութիւնները զոր ունինք ուրիշ ժողովրդոց վրայ , ինչպէս եւ կը յայտնեն այն թերութիւններն որոնցմէ ազատ են ուրիշ ազգերը : Առաջին պարագային մէջ գոհունակութեան ու քաջալերութեան զգացում մի կը ծնանի 'ի մեզ . եւ երկրորդին գրգիւ մի զանոնք թօթափելու :

Քաղաատութենէն միշտ օգուտ կը ծագի , վասն զի բաղդատութիւնը մրցումն է , մրցումը՝ յառաջագիմութիւն , յառաջագիմութիւնը՝ ճշմարտութիւն :

Ստոյգ է որ բաղդատութեան ոգւով զբաղիլ չէ նպատակ , եւ ոչ ալ ուրիշ ազգաց բարքն ու վարքն 'ի հանդէս բերել : Քաղեցի միայն պատկերներն զորս իմ փոքրիկ եւ համեստ ծրագրոյն նպատաւոր կարծեցի : Ընթերցողս տարի մինչեւ Հոռով , յերկիրն այն աւանդական , որուն ամեն տեսակ մեծագործութեամբք լարեկիրթ եւ ուսումնական միտք սնած է 'ի տղայութեանն , որուն մեծ հոգիներուն վրայ զմայլած է , եւ տգեղներով՝ ոտրված է անպիտանն ու վասն պ-

տելու: Հոռովմայեցւոց ինչպէս եւ Յունաց սլատմութիւնն ամեն լուսաւորեալ ազգաց սլատմութիւնն է, ինչպէս եւ ամեն գեղարուեստի բարեկամաց հայրենիքը:

Իսկ ինչպէս ըսի արդէն, օրինակներն ու տիպերը կը քաղեմ ուր որ գտնամ գանձք. բաւական է որ ճշմարիտ ըլլան: Յուսի տիպն գաղղիացիներէն քաղելուս սլատմաւորն այն է որ մեր մէջ բարեբաղդաբար անբարոյականութիւնն յետին կէտն հասած չըլլալով մինչեւ եղեւնական տրամները սովորական բանի վերածելու տառիճան. ընտրեցի տնձինքս Գաղղիացւոց այն ստորին մասին մէջէ ուր անբարոյականութեան սղետալի օրինակներ կը վիստան:

Եթէ մեծ է Գաղղիան որդւոցը զգացմամբը, տաղանդովն ու հրաշագործութեամբը, եւ եթէ լուսաւորեալ ընկերութեան կեդրոնատեղին է, այս չ'արգիլեր սակայն որ բարուց ապականութիւնը չտիրէ մի մասնաւոր կարգի մէջ, ինչպէս կը հանդիպի ամեն մեծ մայրաքաղաքաց նկատմամբ: Բայց որովհետեւ գաղղիացի կանանց հրապուրիչ ձեւերը շատ իսկ ծանօթ են, նախապաշիւ դասեցի գաղղիացի կին մ'ընտրել քանի որ առաւել կը համապատասխանէ վիպասանական նրպատակիս գործադրութեան քան թէ ուրիշ որ եւ է եւրոպացի կին մի:

Պարզ է ծրագիրս. մի է նպատակս, կինն ամուսին: Մեծ է հաւատքս, վստն զի համոզման մի վրայ հիմնուած է: Մեծ է քաջութիւնս, վստն զի պարտականութեան գողտփարէն արտագրուած է: Եթէ, ինչպէս կը կարծեմ, արդար դատ մ'է վարածս, ճշմարտութեան խոնարհագոյն սպասուհիներէն մին եզոծ պիտի ըլլամ, որով եւ տկար ձայնիս տկար արձագանքը գուցէ գոհունակութեան միմունջ մ'արթնցնէ օր մի ողջամիտ մտաց ու ազատ եւ արդարասէր որտեքու մէջ:

ՍՐԲՈՒՀԻ ՏԻՒՍԱԸ

ԱՌ ԱՂՔԱՏԱՍԷՐ ՈՍՆ

Յանախ սեսայ զֆեզ ձեռքն ասլ աղփասին .
Բիւր երանի ֆեզ , ճվ աղշիկ . մի անգին
Եւ մեծ գանձ է ողորմութիւն ում խեղներ
Եւ այրին եւ այնչափ կարօս են մնացեր :
Պայծառ շան մի է գրքութիւն ֆո համար ,
Եւ ցոյացնէ ֆեզ անդունդներ անհամար .
Դու այն խորոց եզրը կանգնած , վշտագին ,
Նիհար ձեռքեր սեսնես անդ որ կարկառին ,
Եւ ֆաղցրաբուխ արտասուաց հետ անդր ի վայր
Հոսես նակսիդ աղամանդներ վառ ի վառ .
Օրհնեալ լինիս . ըզֆեզ օրհնէ այն Աստուած
Որ միջասին տրաւ թելեր այց շինուած
Կազմեն զմութիւն , ոսկի , յակինթ , կարկեհան ,
Ոյր մեծարուեստ սուրբ մասներէն քսանան
Տերեւն իւր ներկ , մարդն իւր հոգի , ցօղն իւր փայլ ,
Այզն իւր բեհեզ , վիթն իւր աչեր գեղազմայլ :
Դու չես խնդրեր , չը գիտես զայն , այլ գիտցիր
Որ արտաբուխ ողորմութիւն երկնածիր
Լայն , լայն բանայ դուռներ հուր ջերմ աղօթից ,
Եւ երբ լուծայն անկնի ձեռաց ֆոց ամբիծ ,
Որքն եւ այրին սիրտերն ի վեր համբառնան
Եւ մաղթեն որ մօտափոքիք մի գարնան
Նրմանին կեանք ֆոյին , լըցուն վարդերով :
Երանի ֆեզ . ֆան առ աղփասս սէր , գորով
Զըկայ ոչինչ սիրելագոյն մեր համար ,
Եւ աշխարհին գրաւես աչեր սիրավառ .
Եւ ամենքն ալ , անգութներն իսկ , օրիորդ ,
Այդ աննրկուն համակրութեան են հաղորդ :
Զը գիտեմ ինչ մեծ եւ տրիտուր միանգամայն
Յինքեան կրէ վեճ կերպարան գրքութեան .
Նամէս աչեր նմանին աղօս աստիճան ,
Բայց ոչ մի աչ նոցա չափ է սիրարկու :
Ողորմած ոք իւր տուջն ունի մթնոլորտ

Որ սրբանուէր խունկը հոսի, օրիորդ :
Առասպուր անձերու ձեռքն ունի
Ապիսակութիւն ամբըծութեամբ զեղանի :
Վեհավայր մ'է բընակութեան զբասիրին,
Ուր հանապազ մտնելն է հեռ եւ դիւրին :
Անա ընդէր ժրպիս ի դէմս գար առ ինչ
Մի խեղճ պառաւ, զըւարթ, թէպէտ վշտակէզ .
Վստան էր նէ քո զրթութեան, զի ժպտէր :
Երանի՜ ինչ . ծերերուն ես եղել տէր .
Քեւ տառապանք նըւազ աղբասը խոցեն .
Եւ դիտեցի . երբ դու անցնիս փողոցէն,
Հէ՛մ մանկիկներ որ, պատկառոտ, ինչ նային,
Իբրեւ աղբուր մի հրեշտակի երկնային :

3. ՍԵՑԵԱՆ

10 Հոկտեմբեր, 82.

Հ Ն Ա Խ Օ Ս Ա Կ Ա Ն

Զ Մ Ի Ի Ռ Ն Ա

[Հանդիսիս աշխատակիցներէն Մեծապատիւ Տ. Արմէն Լուսինեան, այժմ ուսուցիչ գրագիտութեան՝ Զմիւռնիոյ Մեսրոպեան վարժարանին մէջ, Զմիւռնաէն յղած է մեզ հետագայ բանասիրական յօդուածն՝ հնութեան այն կարեւոր ու հռչակաւոր քաղաքին վրայ, որ ազգային տեսակետով ալ ոչ նուազ կարեւոր ու հռչակաւոր վայր մ'է այսօր :]

Ա

Քան զմեզ նախագոյն եւ հմտագոյն ուղեւորք մեզ գրգիռ եւ առաջնորդ եղեն Չեզ տեղեկագրել կարենալու համար քանի մի հնագիտական տեղեկութիւններ ի մասին Զմիւռնայի . որ թէ՛ իւր պատմական անցեալովն թէ՛ Պօլիսէն յե-

տոյ Հայ քաղաքակրթութեան կեդրոնավայրն լինելու ներկայովն՝ կ'արժէ բանասէր կամ ընթերցասէր հայուն ուշիմ ուշոյն:

Փոքուն Ասիոյ քաղաքաց մէջ՝ կարի հնագոյնն եւ գեղեցկագոյնն է Զմիւռնան սրոյ մասին կարժէ խօսիլ: (Պէտք է գրել Զմիւռնա, եւ ոչ Զմիւռնիա, եւ ոչ ալ Զմիւռին կամ Իզմիր: բուն եւ հին դրամաց, արձանաց վերայ դրուած է Զմիւռնա): Թէ երբ եւ ո՞վ հիմնած է Զմիւռնան: Ամենէն աւելի հաւանականացոյն ժամանակագրութեան մը համաձայն՝ ինչպէս եւ գրուած է Կրտսերոյն Անաքարսիոի Ուղեւորութեան մէջ, կառուցու Փոքուն Ասիոյ Եւպիոյ մէջ, 1150 տարի առաջ նախ քան զՔրիստոս: Ըսել է մօտ 5000 տարուան քաղաք մ'է այսօր Զմիւռնան: Ոմանք ամօք աւելի հին կը դնեն Զմիւռնան: Ստեփաննոս Բիւզանդացին եւ Արիստիտէս ճարտասանը՝ կը յիշեն իբր Թէ Տանտոզիս ալ կոչուած լինի, ընծայելով նորա հիմնարկութիւնը նախ Տանտազոս անուն անձի մը: Յետոյ կոչուեցաւ Զմիւռնա՝ Ամազոններէն միոյն անունովն: Բայց Հերոդոտ կը պատմէ եւ կ'ապահովէ թէ՝ Թէսէոս շինեց այս քաղաքն եւ բնակեցաւ Կուսոյի Եւպիացիներուն հետ, եւ զայն Զմիւռնա կոչեց, իւր Զմիւռնա կենջ անունովն ու յիշատակին համար:

Սոյն այս Հերոդոտն է որ նայնպէս իւր Մուսայք՝ անուն դործոյն մէջ կ'ըսէ թէ Կոլոսիոնիացիք հիմնեցին Զմիւռնան, թերեւս Հերոդոտին սոյն յիշատակութիւն ականարկութիւն մ'է այն գաղթականութեան՝ որով Զմիւռնացիք երբեմն հալածուելով իրենց թշնամիներէն գաղթեցին իրենց երկրէն եւ ապրւինելով Կոլոսիոնիացիներուն հետ, նոցա միացած եկան վանեցին իրենց թշնամիներէն, եւ կրկին ետ առին իրենց քաղաքն եւ հաստատուեցան ի Զմիւռնա: Ոմանք Ստրաբոնի կարծիքն աւելի հաւանական կը համարին Զմիւռնաի ծագման նկատմամբ:

Այս խնաստասէր աշխարհագիրը կ'ըսէ թէ Զմիւռնա կոչուած է Եփեսոսի կողմէն եկող Ամազոնի մը անունովն. որով Զմիւռնոյ նախկին բնիկներն Եփեսացի կը համարուին, եւ որովհետեւ Եփեսացիք Աթենացի գաղթականութիւն մ'էին, որ Ասիա եկան, Յունաց վերջին թագաւոր՝ Կոդրոսին

որդի՝ Անտրոդէտի առաջնորդութեամբը. ապա Զմիւռնաի նախկին բնիկներն Աթենացի դաղթականներ էին: Սակայն սա ստոյգ է թէ՛ Եփեսացի թագուհի մը՝ Զմիւռնա անուն՝ ձանձրացած իւր երկրին միապետական իշխանութենէն՝ կամ լաւ եւս է ըսել՝ հալածուելով նոյն ատենի իշխանական կամ ժողովրդային կուսակցութիւններէն, մի քանի ընտանեաց հետ մեկնեցաւ իւր քաղաքէն, ինչպէս երբեմն Դիոէ՝ Փիւնիկաոտանի Տիւրոս քաղաքի խռովութիւններէն ձանձրացած՝ մեկնեցաւ անտի իրեն գանձերովն ու մարդերովը եւ եկաւ հաստատուիլ Ափրիկէի ծովեզրն, ու կարգեղոն քաղաքն հիմնելով՝ կարգեղոնացի ժողովրդեան մի նախահայրն եղեւ. նոյնպէս եւ Զմիւռնան Եփեսոսէն մեկնելով եկաւ հիմնեց նոյն Զմիւռնա քաղաքն: Լոնտոնի հնագիտական թերթերէն մին՝ ապած էր մի միտալ որոյ պատկերն կը ներկայէ կին մի՝ աշտարակի ի գլուխ, եւ երկսայրի սուր մի ուսոց վերայ՝ այսու յունատառ արձանագրով ԶՄԻՌՆԱ. եւ մետաղին միւս կողմն սա բառն դրուած՝ ԶՄԻՌՆԱՅԱՅԱՅԱՅ: Սոյն մետաղին պատկերացուցած կինն՝ տարակոյս չկայ թէ՛ Զմիւռնաի հիմնադիր Եփեսացի Զմիւռնա թագուհին է:

Բ

Թէ ինչպիսի ժողովուրդ մ'էին նախկին Զմիւռնացիք եւ թէ ինչո՞ւ եւ ինչպէս կործանեցաւ նախկին Զմիւռնան:

— Հին Զմիւռնացիք յոյժ քաջ եւ ճարտար ժողովուրդ մ'էին, եւ երբ Գլադովէնցիք կը պարծենային Անաքսագոր բնագէտ փիլիսոփան ունենալնուն վերայ, Միլիտցիք Անաքսիմէն եւ Թաղէտի վերայ, իրենք ալ կը պարծենային Հոմերոսի՝ Յունական իմաստութեան այդ անմահ հօր վերայ:

Ստրաբոն կ'ըսէ թէ՛ Զմիւռնա ամենադեղեցիկ օրիորդի մը նման՝ միշտ դրացի ազգաց նախանձն ու յարգանքն առ ինքն այնքան դրաւած էր՝ որ միշտ յարձակման ենթակայ էր:

Զմիւռնացիք իրենց ճոխութեան եւ յաջողութեան մէջ այնքան մեղկացան՝ որ ուր ուրեմն բոլոր հին բարեկեցիկ եւ երջանիկ քաղաքաց նման, հեշտամոլութեան մէջ զառածելով յապականութիւն հասան: Եւ հին ատեն՝ առածի կարգ անցած էին Յունական մեղկաբարոյութիւնն եւ Զմիւռնական

վարձն ու քարձն, զոր կը յիշեն Արիստոտ՝ իւր աշխատհարա-
րութիւն կամ քաղաքավարութիւն մատենին եւ Լիւսիէն՝ իւր
խօսակցութիւն անուն գրքին մէջ։ Այսպէս հետզհետէ վառ-
թարանալով՝ իրենց կանացի եւ թուլամորթ ձեռքերն ան-
կարող եղեն այլ եւս սուր ու դէնք շարժել իրենց թշնամ-
եաց դէմ, որք՝ ինչպէս կը յիշեն՝ Հերոդոտ պատմահայրն՝
Պաւսանիաս եւ Պլուտարքոս՝ Սարգիկեցիք եւ Լիւդացիք՝
Զմիւռնաի այս բարբարոս դրացիներն՝ եկան պաշարեցին
Զմիւռնա քաղաքն եւ առաջարկեցին թէ չպիտի հեռանան
մինչեւ որ կիներն չ'յղեն իրենց կամաց ի հաճոյս վայելիլու
համար։ Հոմերոսի կնոտեաց քաղաքացիներն՝ այս անգութ
հարկին առջեւ այն ինչ տեղի տալու վրայ էին, գերի կին մի
խորհուրդ տուաւ իւր տիրոջ որ փոխանակ աղատ կիներն
յղելու՝ գերի կիներն զարդարեն ու յղեն. եւ ալ այնպէս ը-
րին, սրով պաշարողք իրենց անառակութեանց մէջ հիւժեալ,
պաշարեալներէն դիւրաւ յաղթուեցան։ Եւ Զմիւռնացիք ի
յիշատակ գերուհեաց այս զոհողութեան՝ հասարակաց տօն
մի կը կատարեն ուր գերիք եւ սպառնալիք իրենց սերանց
եւ տիրուհեաց հանդերձներն կ'զգենուն։ Հին Զմիւռնացիք
այսպէս ապականուելով՝ ընդ շուտ յաղթուեցան իրենց զը-
րացի բարբարոս թշնամիներէն, սրաց ի սկզբան զիւցաղնո-
րէն կը դիմակալէին երբ սիրամոլութիւնն ու հեշտախառ-
թիւնը զիրենք վարակած ու կնատած չէին։

Եւ որովհետեւ բարբարոսք կործանեցին Զմիւռնա քաղաքը
որոյ բնակիչք եւս հարկադրուեցան, ինչպէս կ'ապահովեն
մեզ Պաւսանիաս եւ Ստրաբօն, մօտ 400 տարւոյ չափ բնա-
կիլ իրենց աւերեալ քաղաքին չըջակայքն. սակայն Զմիւռ-
նացիք միշտ պահեցին իրենց մէջ երիտասարդական ոգին.
իրենց ցեղն ու առհմը պահպանեցին միշտ տախիժ եւ ան-
խառն։ Աւերեալ Զմիւռնաի չըջակայներն եղած այն ատենի
զիւղերն՝ հաւանախոնօրէն այժմեան այն գիւղօրայքն են որ
կերելին Զմիւռնաի ընտրելագոյն դաշտափայտերուն մէջ,
ինչպէս են Պոսանօփա իւր գեղեցիկ եւ սիրաւետիլ պար-
տէզներովն, Նաուը՝ նոնեհեաց հովտանդեղ անտառովն,
Հաճիլար՝ իւր ստղաւէտ ձիթենիներովն գեղազարդեալ եւ
չըջապատեալ ուղիով, Բունար պաշին՝ հին Բէրիզլիստրօնը՝

իւր զովացիկ ջրերով, Գօգլուճա՝ իւր բարձրահայեաց տես-
քովն ու զեղադիտակ զերքովը, Պուքան՝ իւր գրախոնքերովն
որք տակաւին պահած են այս անուն, Սէվլի քէօյ՝ իւր գե-
ղաշուք եւ ծաղկաւէտ բլրակներովն. ընդհանրապէս Զմիւռ-
նաի բոլոր շրջակայ զիւզօրայք, որքան ալ աղաւաղեալ լինին
նոցա անուանք, պահած են այսու ամենայնիւ բնական հրա-
պոյրն իրենց սկզբան, հրապոյր որ զայնս հանդիսացուցած
է գեղեցկատեսիլ մաս մը այն դժբաղդ Զմիւռնաին որ եր-
բեմն անդամատեալ քանդեցու :

(Շարունակելի)

ԱՐՄԷՆ ԼՈՒՍԻՆԵԱՆ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆ

ՍՐԲՈՒՀԻ ԼՈՒՍԻՆ

Ծովուն վրայ փայլի
Աստղը արծաթի .
Խաղաղ են ալիք,
Յաջող է հովիկ :
Նկուր յիմ նաւակ
Մըրնքաց փոքրիկ,
Մըրունի Լուսիկ,
Մըրունի Լուսիկ :

Բնդ այս հեգաւփիւռ
Անուշիկ գեփիւռ,
Ո՛հ, զի է քաղցրիկ
Նաւարկել հեզիկ .
Հապ՝ զն անդր արիք
Նկայք, ո՛վ անցորդք,
Մըրունի Լուսիկ,
Մըրունի Լուսիկ :

Անդ ի հովանիս
ձառակել ընքրիս
Ի մէջ այսպիսի
Պայծառ գիշերի ,
Ո՞վ չը փափափիր ,
Ո՞վ չը կարօտիր .
Մրբունի Լուսիկ ,
Մրբունի Լուսիկ :

Ծով այսպէս հանդարտ ,
Հով այսպէս զուարթ
Նաւորդին սրէն
Վշեր փարստեն ,
Որ երգել առնու
Ի ձայն ցրնծութեան .
Մրբունի Լուսիկ ,
Մրբունի Լուսիկ :

Զբֆնաղ Նաբօլի ,
Երկիր անձկալի ,
Ուր արարածներ
Ժըպիլ են ուզեր .
Դու ես դրախտավայր
Ներդաւնակութեան .
Մրբունի Լուսիկ ,
Մրբունի Լուսիկ :

Արդ մի յապաղեր ,
Սիրուն է գիշեր ,
Փրչէ արդ հովիկ
Թեթել զովացիկ .
Եկուր յիմ նաւակ
Մըրնքաց փոքրիկ .
Մրբունի Լուսիկ ,
Մրբունի Լուսիկ :

Յիշարականէն հան ի Հայ .

ՄԻՀՐԱՆ ՏԱՄԱՏԵԱՆ

ՆԵՐՍԷՍ ՎԱՐԺԱՊԵՏԵԱՆ

ՌԻՍՈՒՄՆԱՐԱՆ

Մահարձան մ'աւ վարժարան մը պիտի կանգնուին՝ ուղ-
գային հանգանակութեամբ՝ հանգուցեալ Տ. Ներսէս Ս.
Պատրիարքին վրայ եւ անուամբն անմահ Հանգուցելոյն :
Երկրագունձ՝ բարձրագոյն ուսմանց ծաւալման յատկացեալ
հանգէս մը գոլով՝ բնականաբար սոյն Հանգիսի խմբագրու-
թեան ալ փափաքն է զի հիմնարկուելիք վարժարանն ըլլայ
բարձրագոյն հնոց մը, յարում Հայ երիտասարդութիւնն յա-
գուրդ տալ կարենայ լիովին իր ուսումնասիրական բուռն
տենչանայ : Բարձրագոյն գիտութեանց ծաւալման համար,
մասեանք ու պարբերական հրատարակութիւնք — նոյն խոկ
պատկերագրող — անկարօղ են ընել, ինչ որ պիտ' ընէին
կենդանի բարբառով ու գործեօք դասախօսութիւնք : Այն
օրն, ուր բացուի Ներսէս Վարժապետեան ուսումնարանն
այս պայմաններով, կրնանք քսել թէ Հայ ազգին համար ալ նոր
թուական մը պիտի բացուի : Փափաք մ'ալ ունի խմբագրու-
թիւնս . այն թէ՛ վարժարանին վրայ չուք չը տար մահար-
ձանն, — որովհետեւ անախառնութեան ու ցուցամոլութեան
բաւական ընդունակութիւն ունի՝ մեր ազգն :

ՊԱՐՈՆ ՀՐԱՆՏ ԱՍԱՏՈՒՐ

Իր գերգաստանին գրկէն կանուխ կորցուած բարեսէր եւ
աղքատէր հօր մ'արժանաւոր զաւակն է, որ, իր պատանե-
կութեան ժամանակ արդէն իբրեւ գրիչ ու գործիչ փայլելէ
յետոյ Պօլսոյ մէջ, Բարիգի Փաստաբանական Համալսարանին
վկայականաւն ի հայրենիս ահա կը վերագառնայ՝ հմուտից
ուգելից ու հանճարալից երիտասարդ, յունէ ոչ միայն իր բա-
րեհամբաւ գերգաստանն այլ եւ ազգն համօրէն մեծամեծս
իրաւամբ կ'ակնկալեն :

Բարի գալուստ ի մեր քաղաքն եւ բարեյաջողութիւն կը
մաղթենք մեր պատուական բարեկամ Պարոն Հրանտ Ասա-
տուրի հեա՝ այն երկու ընտիր եւ աղքատանօթ երիտասար-
դաց տէ՛ Եանհաղարեան եւ Գույումձեան Պարոնաց, որք
նոյնպէս այս տարի Բարիգի Համալսարանէն երկաստիճան ի-
րաւաբանի (Licencié en droit) վկայական ստացան յետ յա-
ջող հարցաքննութեանց :

Գոհութեամբ կը ծանուցանենք թէ Պարոն Հրանտ Ասա-
տուր պիտի հաճի Հանգիսիս ալ աշխատակցիլ յառաջիկայ
տարի :

ՍԻՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆ

Գրական եւ իմաստասիրական Եւրոպայի վերջին թուոյն եւրոպայի ներսիսեան Ռուսիանոսն յօդուածն յոմանց իր թըշնամական նկատուած է: Եւ էր. Զի յայտնած է խմբագիրն որ, հիմնարկուելիք դպրոցն՝ արդի բոլոր Հայ վարժարաններէն բարձրագոյն դիրք մ'ունենայ: Սոյն փափաքն անկեղծ է եւ հին է. Քանի մ'ամեր յառաջ, Եւրոպայի խմբագիրն ուզեց բարեփոխել նորակազմ Գրական ընկերութեան մը յայտագիրն եւ Արեւելեան-Գաղարկութեան ընկերութեան օժանդակութեամբ քանի մը բարձրագոյն գասարաններ աւելցնել Դպրոցի կեդրոնական վարժարանին մէջ. Այս գործն յաջողելու վրայ էր, երբ հիւանդացաւ Հանգիսիս խմբագրական, եւ Գրական ընկերութիւնն ալ քայքայուեցաւ այլ եւ այլ պատճառներով:

Ահա ժամանակն հասած կը կարծեմք մեծ այդպիսի խորհրդոյ մը մարմնացման. ժամանակն հասած կը կարծենք որ, Հայք՝ միասիրտ ու միակամ՝ վեհագոյն անուան մը — ՆԵՐՍԷՍ ՎԱՐԺԱՊԵՏԵԱՆ ի անուան — ելեքորականութեամբ վաստակին լրջօրէն ազգային լուսաւորութեան ամենամեծ գործին.

Նախորդ էջին մէջ մահարձանին նկատմամբ յայտնուած փափագն ալ գուցէ թշնամական կամ վիրաւորիչ նկատուի: Պարտիմ յայտնել թէ համեստութեան ու պարզասիրութեան յորդորն ոչ Հանգանակիչ Յանձնաժողովոյն երբեք կ'ուզուի, այլ Հայ ժողովրդեան: Պահանջելու չէ ժողովուրդն՝ որ մեծածախ մահարձան մը կանգնուի Հայոց մեծագոյն Պատրիարքին յիշատակին. այլ պահանջելու է որ, Պատուարժան Յանձնաժողովն հոգ տանի՝ մեծահմուտ ու մեծազոյր սերունդ մը պատրաստելու համար լաւագոյն պայմաններով վարժարան մը հաստատել: Եւ երբ պահանջել կ'ըսեմ, օժանդակել կ'իմանամ. ըստ սրում Յանձնաժողովն՝ ազգասէր ու կրթասէր անձերէ բաղկացեալ՝ անտարակոյս պիտոյից ու պահանջմանց համապատասխան գործ մը պիտի հիմնարկէ, եթէ ժողովրդեան կողմէն օժանդակութիւն ու քաջալերութիւն դանէ:

Խմբագրութենէս կը խնդրուի ծանուցանել թէ՛ Դեկտեմբեր ամսոյ վերջն իւրս պիտ' ընծայուի Զաչակ արդի մասնաւորութեան պիտանի գրքին Բ. Հատորն (Երկրորդ տարգրութիւն):

ՄԱՍԻՍ. — Շարածածներ՝ ազգային և քաղաքական, հրա-
տարակութիւն Առեւելք՝ օրածներ՝, տարեկան բաժանորդա-
գին — կէս ոսկի:

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՄԱՍՈՒԼ. — Խմբագիր-Տնօրէն Մամէտ
Մամուրեան Բաժանորդագինն է մայրաքաղաքիս համար
և մէծիտ . Գործակարութիւն Պոլսոյ՝ Նշան Պէրպէրեան :

ԲՈՒՐԱՍՏԱՆ ՄԱՆԿԱՆՑ. — Կիսամսեայ հանդէս պատ-
կերագարդ . Հրատարակիչք՝ Ն. Կ. Պէրպէրեան և Ս.
Տէօվէթեան : Տարեկան բաժանորդագին՝ 40 Պոլսոյ և 45
դանիական գաւառաց համար :

ԲԻՒՐԱԿՆ. — Կիսամսեայ լրագիր, գիտական, քա-
ղաքական և ազգային . Խմբագիր-Տնօրէն Հ. Ստեփան Խ
Իւթիւնեան . Տարեկան բաժանորդագինն է 2 1/2 մէծիտ տ-
մին տեղի համար :

ԸՆՏԱՆԻՔ. — Կիսամսեայ հանդէս, բարոյական ու գրա-
կան . Խմբագիր Սիմոն Գաբամանեան, Հրատարակու-
թիւն Արամ Աշճեան :

ՖԷԼԷՔ. — Պատկերագարդ Թրքահայ հանդէս Կիսամս-
եայ, գրական ու գիտական . Տէր-Խմբագիր Յովհաննէս
Յ. Պալըզճեան . տարեկան բաժանորդագինն է 4 մէծիտ

Ներագունք կը հրահարակուի ամիսն անգամ մը :

Տարեկան բաժանորդագինն է՝ Կ. Պոլսոյ համար երկու արծաթ մէկիս, գաւառաց համար յիսուն դանեկան արծաթ, օտար երկիրներու համար 12 Ֆրանք, քրտասարութեան ծախքն Ընկերութեանս վրայ լինելով :

Բաժանորդագրութեան տեղին է Մեծ. Աւետիս Էփէնտի Եօր-սամեանի գրասենեակը, Կ. Պոլիս, Կամուրջին գուլար, Վա-լիսէ Սուլթան խան, քիւ 6 :

Նմբագրութեանս վերաբեւեալ գրութիւնք ուղղելի են առ Հանդիսի Տնօրէն՝ Եղիա Տէմիրճիպաշեան, Կ. Պոլիս Հա-վուզլու խան, միջին յարկ, քիւ 4: Տնօրէնը գրասենեակը կը գտնուի՝ Զոռեւաբքի եւ Շաքար օրերը կէս օրէն յետոյ :

Իւրաքանչիւր քերթի գինն է չորս դանեկան :

Կը վաճառուի հետեւեալ տեղերը՝

Կ. Պոլիս. Զրաւանառ Պօղոս Աղաի եւ Յակոբ Ալաի խանութներն ի Պահմէ գարու :

Առաջին տարին կը գտնուի Հալաւզլու խան : Դիմն է 4 Մէկիս :

ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹՅՈՒՆՔ

Փարիզ.	Մեծ. Գաբրիէ Լէէնտի Էգնայան (M. Kapriel Eknayan
	Rue du Faubourg Montmartre 47 Paris)
Մանչեսթըր	» Դ. Լէէնտի Մոլսովան (Mr. K. Mol-
	dovack care of Messrs Gumushguedan Bros.
	100 Portland St. Manchester.
Վաւնա.	» Կարապետ » Յովասափեան
Կարիս.	» Յակոբ » Համանեան
Եօզղաս	» Միհրան » Բիրւնեան
Ս.Ճիօն Դ. Հիսար	» Սմբատ » Դաւիթեան
Սրվազ	» Ն. » Տաղատեան
Օւրաւ	» Սարգիս » Դ. Սամուէլեան
Այնթապ	» Վահան » Բիրւնեան

Հասցէի փոփոխութեան եւ քերթերու բնդունելութեան անկանոնութեան պարագային, Տնօրէնութեանս՝ ժամանակին ինաց տալ կը խնդրուի :